Rapport

SAMORDNINGSRÅDET (SOR) Nr. 1 - 1995 - 41. årgang

- Om lovregulering av tvang og maktbruk
- Verdenskongress i India
- SOR's fagkonferanse i Bergen 26. - 28 april 1995

Rapport nr. 1 - 95

Utgiver:	SAMORDNINGSRÅDET – Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for mennesker med psykisk utviklingshemming.
Leder:	Orvar Thorsrud, Lyngvn. 8, 2312 Ottestad, tlf. 6257 6248
Sekretær:	Tormod Mjaaseth, Hamreheia 17, 4631 Kristiansand S. Tlf. 3809 4170, Fax 3809 4173
Redaktør:	Leder i Samordningsrådet
Red.komité:	Orvar Thorsrud, Tormod Mjaaseth og Gunnar Brekke

Rapport kommer ut med 6 nummer i året.
Abonnementspris kr. 100,– pr. år.

ABONNEMENT/ADRESSE-FORANDRINGER:
Sekretariatet, Hamreheia 17,
4631 Kristiansand S.
Tlf. 3809 4170, Fax 3809 4173
Bankgiro: 1813.10.53580
Postgiro: 0808 5094735

Annonser:
RAPPORT
Postboks 98, 3570 Ål
Tlf.: 3208 1694
Bankgiro: 2320.07.17384
Postgiro: 0826 0707273

Manuskripter:
Sendes sekretariatet

SOR's Forskningsfond:
Gunnar Brekke
Gutenbergsvei 23, 5035 Bergen
Tlf. 5524 7070 (kontor)
Tlf. 5531 4116 (privat)

Trykk:
Holmestrand Handelstrykkeri as
3080 Holmestrand

INNHOLD I DETTE NUMMER:

Leder 1

Orientering om Departementets arbeid med høringsnotat om lovregulering av bruk av tvang 2

Verdenskongress i India 5

Arbeid til alle 11

«Self advocates» 14

India – Diamanten i imperiets krone 17

SOR's fagkonferanse i Bergen 21

Nordisk kongress på Åland 24

Klipp fra «Min nye hverdag» 26

Når rettssikkerhet taes på alvor

Sosial- og helsedepartementet har sendt ut sitt høringsutkast om særregler for tvang og maktbruk overfor mennesker med psykisk utviklingshemming.

Manges erfaringer og dilemma i kommunal tjenesteyting er lagt ut til åpen debatt.

Bagatellisering av behov som reformstrategi, med vektlegging av enkle veier til et godt liv, er på tampen av reformperioden blitt «blodig» alvor for mange.

Noen oppfatter statens utspill dette siste reformåret som en dramatisk utvikling og føler at selve ideologien i reformen går tapt.

Andre opplever utspillet som en bekreftelse på at frykten for manglende rettssikkehet i alternative tiltak og tjenester, var velbegrunnet.

Departementets høringsnotat er forankret i dagens realiteter. Det er et modig og godt stykke arbeid som legger opp til lovhjemling av nødvendig tvang og maktbruk i omsorg og behandling. Selve rettssikkerhetsgarantien er knyttet til en særdeles omfattende og grundig saksprosedyre som fylkesmannen skal overvåke. Nødvendig tvang og maktbruk skal heretter ikke avgjøres etter tilfeldig skjønn, men knyttes til grundige overveielser både faglig og etisk.

Høringsnotatet og lovforslaget er et konsept for kvalitetssikring. Det er et nytt instrument for bevisstgjøring i omsorgs- og behandlingssammenheng, og kanskje også for valg av nye veier til et godt liv for mange.

Men kravene vil koste investeringer i kompetanse og utvikling.

Og så i tillegg til dette, eller kanskje i tråd med dette, har Justisdepartementet fremmet et lovforslag som innebærer at psykisk utviklingshemmede som begår lovbrudd skal kunne dømmes til tvungen omsorg i sin hjemkommune.

Det er skremmende å lese avisoverskrifter som «Farlige lovbrytere kommunens ansvar» eller «Farlige HVPU-klienter tilbakeføres» (Aftenposten 31.01 og 01.02.95) Det handler om 10 - 15 personer i hele landet med sikringsdom. Disse skal kommunene ha ansvar for, med statlig refusjon av utgiftene. Personene er farlige og statlig refusjon er upålitelig, hevder kommunale ledere. Men er dette så dramatisk som overskriftene vil ha det til? Det er jo i realiteten bare en flik av de problemer og utfordringer kommunene står overfor ved HVPU-reformens avslutning!

Vi kjenner noen av de sikringsdømte som slett ikke er farlige, men som i hjelpeløsehet reagerer på manglende sosialt og faglig nettverk.

Det handler om lovbrudd som kan forebygges og om personer som kan habiliteres gjennom læring og adekvat omsorg.

Justisdepartementenes lovforslag er en positiv nyhet i reformens kjølvann.

Departementenes utspill samlet sett garanterer for ryddighet og ny kvalitet når det gjelder reformens mest omstridte områder.

Moralen er: «KVALITET LØNNER SEG»

Redaksjonen.

Orientering om departementes arbeid med høringsnotat om lovregulering av bruk av tvang

(FORKORTET)

Av Jo Flydal

I løpet av meget få dager vil høringsnotatet bli sendt ut på alminnelig høring med sikte på at det kan fremmes en lovproposisjon for Stortinget i løpet av vårsesjonen. (Høringsbrevet ble sendt ut 25.11.94)

Utkastet tar utgangpunkt i Røkke-utvalgets innstilling. Til å bistå seg i arbeidet har departementet hatt en referansegruppe med fylkesmann Mona Røkke som leder. Gruppen har ikke ansvar for forslagene.

Når vi skal regulere bruk av tvang er det noen *nøkkelspørsmål* vi må gjennom. De viktigste er:

- hva er **tvang?**
- hvordan avgrense **personene**
- **hvor** skal tvang kunne anvendes
- regulering av **formål** med tiltaket
- regulering av **tvangsmiddelet**
- hvem skal **beslutte** tvangsbruk
- **beslutningsprosedyren**
- **kontroll,** tilsyn, overprøving

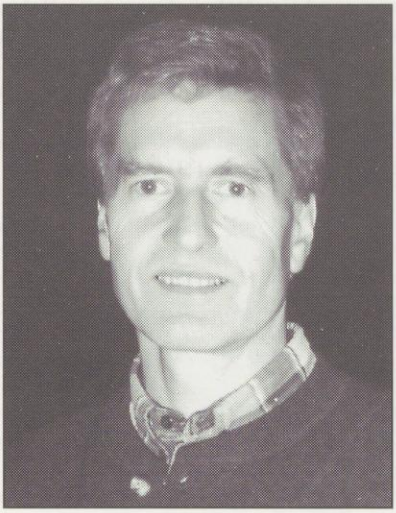
Hva menes med tvang?

I utkastet er lagt til grunn at «tvang» er tiltak som tjenestemottakeren *motsetter* seg. Tvang blir da å likne med det som rammes av straffeloven: bringe en person til «å gjøre, tale eller unnlate noe» mot vedkommendes vilje, str.l. 222.

For å klargjøre at ikke all slags påvirkning med elementer av press skal defineres som tvang etter reglene, er det i lovutkastet foreslått at mindre inngripende tiltak ikke skal følge regelutkastet.

Hvordan avgrense hvilke personer reglene skal kunne anvendes overfor?

Målgruppen er personer som har et slikt atferdsmønster at det oppstår fare for skade eller alvorlige problemer for dem selv eller omgivelsene. Vi har ikke klart å presisere *atferdskriterier* så presist at det i seg selv er tilstrekkelig. Vi har måttet supplere med subjektive personkjennetegn (psykisk utviklingshemming). Fordi spørsmålet om regelavklaring har blitt særlig aktualisert i forhold til psykisk utviklingshemmede gjennom oppfølgingen av Røkke-utvalget og fordi det bare er i forhold til denne gruppen at det er foretatt utredninger, har departementet i det-

Avdelingsdirektør
Jo Flydal

te notatet begrenset regelutkastet til å gjelde psykisk utviklingshemmede. Dette er ikke en ønsket utvikling, men en følge av en lang og noe uheldig beslutningsprosess.

For å sikre en helhetlig behandling setter departementet imidlertid i gang en utredning av rettsikkerhetsspørsmål for alders demente og andre typer demens, og herunder bruk av tvang. I det arbeidet vil det foreliggende lovutkast bli lagt til grunn så langt det passer.

Hvor skal reglene kunne gjelde?

I notatet drøftes de såkalte «arena» - spørsmålene. I Røkke-utvalget ble det foreslått å knytte adgangen til tvang til institusjoner eller lovregulerte boliger etter kommunehelse- og sosialtjenesteloven. Tiden som fulgte har vist at det forslaget ikke kan fungere tilfredsstillende når de aktuelle personene i all hovedsak ikke bor i slike lovregulerte boliger. I notatet konkluderer vi med at reglene ikke kan avgrenses til institusjoner. Siden det er problematisk å knytte tvangsregler direkte til en persons bolig, foreslås vilkårene knyttet til *tjenesteutførelsen*, også om denne skjer i en privat bolig.

I tillegg avgrenses utkastet til *helse- og sosialtjenesten.*

Når skal vedtak om tvang kunne fattes

Hovedvilkåret er at tiltak bare kan besluttes når det er nødvendig for å *hindre eller begrense uakseptabel skade eller ulempe i en konkret faresituasjon.* Dette vilkåret konkretiseres og kommenteres noe i notatet. Helt presise retningslinjer er vanskelige å gi.

Hovedvilkåret knyttes til 3 situasjoner eller formål som tiltaket kan brukes i:
- skadeavvergende tiltak i enkelttilfeller
- atferdsendrende tiltak
- omsorgstiltak

Den *første* kategorien er å likne med nødregel situasjonene etter straffeloven, men den går noe lenger. Den *andre* kategorien omfatter planmessig opplegg med sikte på å endre vedkommendes atferd for å redusere fare for uakseptabel skade eller ulempe. Her har vi unnlatt å bruke uttrykket «systematiske tiltak» for at det ikke skal blandes sammen med den definisjon dette ble gitt i Røkke-utvalget. Den *tredje* kategorien omfatter tiltak i nødvendig daglig omsorg. Til dels vil dette være situasjoner og tiltak som mange i dag vil beskrive å ligge innenfor en såkalt «omsorgsplikt».

I tillegg reises under tvil spørsmålet om det bør åpnes for å kunne bruke tvang for å *bedre* tjenestemottakerens livssituasjon - og ikke bare for å *averge* et problem.

De vilkår som er nevnt er forholdsvis «tekniske». Det stilles etter forslaget et tilleggskrav om at alle tiltakene må være *faglig og etisk forsvarlig.* Dette er det aller viktigste vilkåret. I dette inngår blant an-

net at det skal være *forholdsmessighet* mellom inngrepet og skademuligheten, at det *minst inngripende* tiltaket i prinsippet skal velges og at *alternative* tiltak skal være prøvet først. Faglig forsvarlighet innebærer at metoden er anerkjent i fagmiljøet. Nærmere presisering er det vanskelig å gi. Den etiske vurderingen kan innebære et korrektiv til den faglige vurderingen i det enkelte tilfellet.

Lovregulering av tvangsmiddelet?

Vi har hatt en drøfting av om det er mulig eller hensiktsmessig å regulere i lov hvilke «tvangsmidler» som eventuelt kan anvendes. Vi er kommet til at det ikke er mulig uten at en opplisting ville bli for lite fleksibel.

Saksbehandlingsregler

Når det er vanskelig å gi presise materielle regler, må vi som foreslått veie dette opp med strenge saksbehandlingskrav. Det er viktig å avveie dette mot hensynet til at reglene ikke skal være så kompliserte at de ikke blir praktiserbare.

Hvor skal beslutningene fattes ?

De aktuelle tiltakene skal gjennomføres i den enkelte kommune. For å sikre at det er den instans som iverksetter tiltaket som også er ansvarlig for beslutningen, foreslås at beslutningsretten legges til kommunen, med krav om at kommunen utpeker en faglig ansvarlig.

Kommunalt beslutningsansvar er diskutabelt og fordeler og ulemper drøftes i høringsnotatet. Svakhetene ved kommunalt ansvar foreslås avhjulpet med andre saksbehandlingsgarantier.

Kommunens tiltak skal utarbeides i samråd med fylkets annenlinjetjeneste. I lovutkastet gis en utførlig opplisting (sjekkliste) av hvilke elementer som skal være med i vedtaket. Tjenestemottakeren, vergen og/eller hjelpevergen skal høres før vedtak om tvang treffes og gis opplysning om tilsynsmyndighet og klagemuligheter. Dersom verge eller hjelpeverge ikke er oppnevnt, skal hjelpeverge oppnevnes etter vergemålsloven § 90 a.

Fordi beslutning om bruk av tvang ikke naturlig tilligger den kommunale råderett, og fordi mange kommuner har svak fagkompetanse, mener vi det er nødvendig med en ekstra kontroll med det kommunale vedtaket. Det foreslås at kommunens vedtak skal forhåndsgodkjennes av statlig myndighet før det kan iverksettes. Dette omfatter naturlig nok ikke de vedtak som gjelder enkeltstående skadeavverging.

Både fylkeslegen og fylkesmannen er aktuelle godkjenningsinstanser, men i notatet foreslås fylkesmannen. Han tillegges også et styrket tilsynsansvar. Fylkeslegen vil ha dette når det gjelder det medisinske. I notatet drøftes fordeler og ulemper ved kombinasjonen av godkjenning og tilsyn.

Fylkesnemnda for sosiale saker foreslås som klageinstans for de vedtak som forhåndsgodkjennes. Denne instansen anses egnet fordi den behandler andre saker som gjelder tvangsvedtak og fordi nemnda kan sammensettes med både jurist, legmann og fagkyndig oppnevnt medlem.

Mange av de situasjoner der bruk av tvang aktualiseres er av de faglig mest kompliserte å håndtere. Ved å foreslå lovregulering av disse forholdene, settes søkelyset på behovet for fagkompetanse - både for å håndtere regelverket og i forhold til alternative og forebyggende måter å løse problemene på. Utkastet baserer seg ellers på Røkke-utvalgets gjennomgang av faglige retningslinjer.

Lovutkastet foreslås som et nytt kapittel i lov om sosiale tjenester med parallellhenvisning til kommunehelseloven og spesialisthelsetjenesten.

I oversendelsesbrevet til høringsnotatet blir enkelte spesielle spørsmål kommentert og høringsinstansene bedt om å vurdere disse.

Verdenskongress i India

SORs utsendte Tor Visnes (t.v.) og Tormod Mjåseth

I perioden 20. til 27. november i fjor holdt ILSMH sin 11. verdenskongress i Indias hovedstad New Delhi. ILSMH er den internasjonale liga av interesse-organisasjoner for mennesker med psykisk utviklingshemning . SOR hadde to representanter på kongressen, sekretariatsleder Tormod Mjåseth for å ivareta våre internasjonale interesser og Tor Visnes som reporter for medlemsbladet.

Deltakertallet usikkert

Etter det undertegnede reporter registrerte ble det ikke oppgitt noe offisielt deltakertall for kongressen, men uoffisielt var det nevnt at ca 600 delegater hadde funnet veien til New Delhi. Naturlig nok var storparten av disse fra India.

En internasjonal komite under ledelse av amerikaneren Fred Krause hadde satt sammen et variert og interessant program der kongressens slagord "Familier på marsj" var det bærende tema.

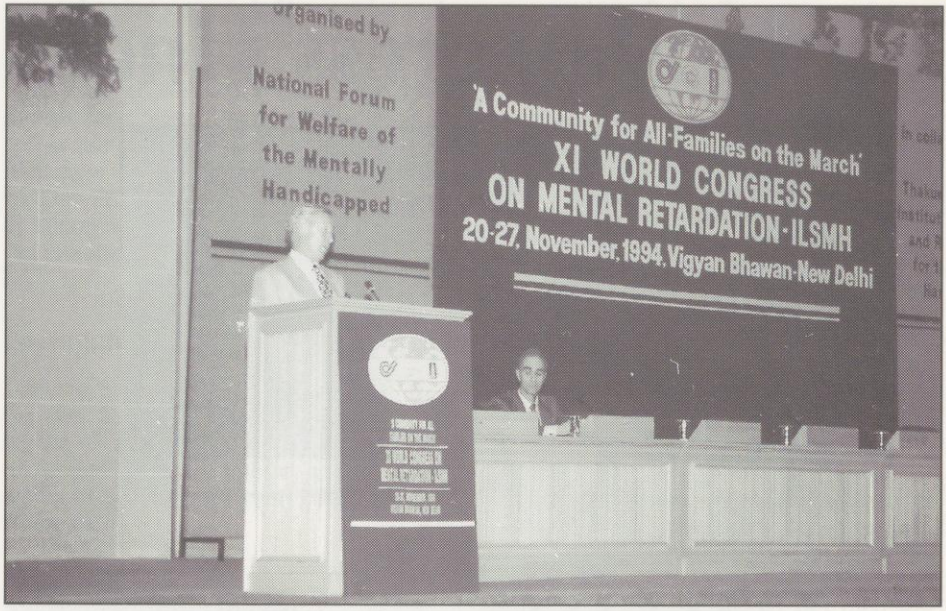
Bredden i programmet var også stor i og med at talere fra mange land over hele verden var satt opp.

Imidlertid viste det seg at den nasjonale organisasjonskomitèen i India hadde lagt opp til en del endringer.

På mange av de plassene der europeiske eller amerikanske representanter hadde regnet med å komme til orde, hadde komitèen satt opp Indiske representanter eller fagfolk.

Hektisk i kulissene

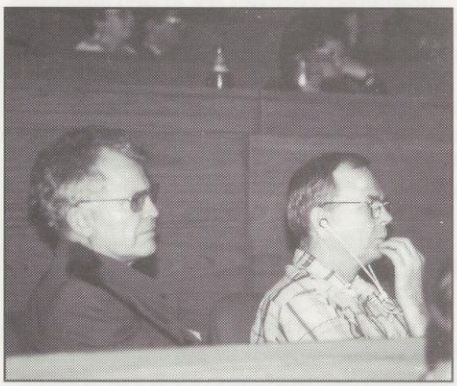
Dette medførte naturlig nok hektisk aktivitet i kulissene. Ikke bare hadde representanter kommet langveis fra med forberedte innlegg, enda flere hadde kommet for å høre bestemte innledninger og delta

ILSMHs president, Victor Wahlstrøm på talerstolen under åpningen

i bestemte diskusjoner. Og mange hadde viktige nasjonale anliggender som skulle ivaretas.

Det sier seg selv at denne situasjonen førte til en oppvask "på kammerset". En så kraftig oppvask at den også ga gjenlyd i plenumssalen.

Fredrik Hoffmann fra Sosialdepartementet og Kjell Lorentzen fra NFPU

Hett i salen

Siste tema den første dagen var "Familiens betydning for å fremme samfunnsmessig forståelse og deltakelse". Israeleren Yair Gilboa var møteleder. Opplegget var at foreldre fra hele verden, innen den tidsrammen som var avsatt, skulle få anledning til å utveksle erfaringer over temaet. For å starte diskusjonen skulle det gis eksempler fra ulike områder. Til å gjøre dette var det engasjert tre indiske lærere.

Da den første hadde snakket i tre kvarter, og nummer to hadde holdt på en halvtime uten tegn til å avrunde, samt at nummer tre satt klar med en ikke mindre manusbunke, - brast det for møtelederen.

Yair Gilboa klubbet og ga klar melding om at dette var foreldrenes sesjon og at programmet var en internasjonal diskusjon over temaet, og ikke en presentasjon av nasjonale indiske problemstillinger.

Dette førte til en noe opphetet prosedyrediskusjon mellom sal og podium, men Gilboa klarte å holde styringen.

Sjur Axel Pehrson tolker for funksjonshemmede Henning Furulund

Britisk diplomati

En av ILSMHs veteraner og ildsjeler, engelskmannen Peter Mittler, grep ordet og unnskyldte på organisasjonens vegne at de som var kommet for å diskutere ikke kom til orde. På sin meget engelske, og meget diplomatiske måte gjorde han det klart at utviklingen ikke var i tråd med arrangørenes intensjoner, og at skritt ville bli tatt for å hindre at noe liknende skulle gjenta seg.

Etter dette innlegget summet det naturligvis i korridorene, og ved åpningen andre dag kom den indiske presidenten for arrangementet, dr Thakur V. Hari Prasad, på talerstolen og ba om at det måtte bli slutt på at fagfolks innledninger ble avbrutt.

Etter dette var det tydelig at alle hadde fått sagt sitt, og et nytt program ble delt ut. En del av de innslagene som var tatt ut hadde kommet på plass igjen, og arbeidsroen senket seg over kongressen.

«Dramatisk» åpning

Dette var den ufrivillige dramatikken. Det hele tok imidlertid til med en del dramatiske innslag som *var* tilsiktet. Under den storslåtte åpningsseremonien ble deler av Indias historie og kultur fremført som dramatiske tablåer av unge og voksne mennesker med psykisk utviklingshemning i tradisjonelle kostymer. Det må bare sies at våre bunader og folkedanser som i mange tilfeller er spenstige nok blekner mot Østens farger og uttrykk. Gjennom dans og musikk var alle Indias

regioner representert ved åpningen. De som fremførte programmet var alle elever ved Takur Hari Prasad Institute, og det var virkelig imponerende å se den disiplin og profesjonalitet som ble lagt for dagen. Dessverre var det ikke tillatt å fotografere under åpningen slik at Rapports lesere kunne få en smak av programmet.

Hilsning fra Indias sosialminister

Før dramagruppene slapp til var det naturligvis ved denne, som ved en hver slik celeber anledning en lang rekke talere som hilste organisasjonen og forsamlingen.

Alle som har deltatt i slike sammenhenger vet at da går det stort sett i panegyriske fraser. Desto mer gledelig å kunne referere fra kongressens høye beskytter, Shri Sitaram Kesri, den Indiske sosialministerens tale.

Ministeren la for dagen et engasjement og en innsikt som er sjelden å finne blant topppolitikere uansett nasjonalitet. Kanskje hadde det sammenheng med at hans kone var mangeårig leder for et treningssenter for mennesker med psykisk utviklingshemning.

Shri Sitaram Kesri sa faktisk at det var hans kone som burde ha fremført hilsningen.

Den indiske sosialministeren ga på èn måte tonen for kongressen når han viste til at hovedstrategien for det Nasjonale Instituttet for Mennesker med Psykisk Utviklingshemning var å arbeide gjennom frivillige organisasjoner for å utvikle hjemmebasert trening og å styrke foreldres og familiers evne til å gjennomføre slik trening.

Presidentens åpningstale

Victor Wahlström, svenske og president for ILSMH tok i sin åpning av det første plenumet under selve kongressen opp denne tråden. Han erklærte den internasjonale ligaen som "De psykisk utviklingshemmedes frigjøringshær", og understreket sterkt at frontsoldatene i denne hæren nå er de innsatsgrupper for familiestøtte (Task Forces for Family Support) som ligaen har etablert. På lengre sikt må det imidlertid være mennesker med psykisk utviklingshemning selv.

Han mente imidlertid at ligaen her hadde en lang vei foran seg.

Mange av medlemsorganisasjonene er lite opptatt av å styrke den enkelte funksjonshemmedes status. Wahlström mente at veien til styrket status i samfunnet går gjennom styrket status i familien og for familien.

Dette, sa han, er også grunnen til at familiespørsmål er hovedtema for denne kongressen i FNs familieår.

Familiens betydning

Ikke bare var dette det offisielle temaet. Under de påfølgende dagene kom det klart frem at utenfor Nord-Amerika og Nord-Europa er det foreldre og familier som selv må stå for all omsorg.

Strategien i de fleste land er derfor en satsing på å tilføre familiene kompetanse på utviklingsarbeid. Fra mange delegater ble det sagt rett ut at dette var den eneste muligheten deres barn hadde til eventuelt å kunne oppnå et fullverdig liv.

Mange delte imidlertid den bekymring som Helene Haddad, president i foreldreorganisasjonen i Elfenbenskysten, ga uttrykk for. Hun beskrev i sitt innlegg samfunnsmessige endringer i hele den Vest-Afrikanske regionen som fører til at familier i tradisjonell forstand går i oppløsning.

På grunn av flytting som følge av sentralisering og urbanisering forsvinner klanene og storfamiliene, og kjernefamilien er i mange tilfeller en for svak enhet til å kunne makte de oppgavene som er nødvendige for å gi en psykisk utviklingshemmet unge muligheter til utvikling.

Konferansepalasset var rikt utstyrt med tradisjonell Indisk kunst

ILMSH Task Force

Peter Mittler fra Storbritannia refererte fra innsatsgruppenes arbeid med familiestøtte, og fremholdt at gruppene arbeider under svært ulike betingelser.

Dette kom også klart frem i innleggene fra representantene for Elfenbenskysten, Mexico og Libanon som hadde ordet i panelet.

Mittler mente at en viktig oppgave var å påvirke regjeringenes politikk vis à vis mennesker med psykisk utviklingshemning.

Representantene for utviklingslandene mente at det var en stor nok oppgave å samle familier med funksjonshemmede til samtale ved kornmøllen søndag ettermiddag, men med en klar erkjennelse av at dette kanskje kunne være starten på noe mer.

Gare de Zaldo fra Mexico advarte forsamlingen om at man har framfor seg et drygt stykke arbeid som vil kreve mot, tålmod og utholdenhet.

Denne hansken ble tatt opp av en rekke av de representantene fra ulike land som tok ordet fra salen. Både europeiske, søramerikanske og afrikanske representanter ga uttrykk for et syn som på mange måter kan oppsummeres med dr Mamun fra Bangladesh som sa at det viktigste er å organisere kampen for like retter for psykisk utviklingshemmede, og at det er familienes plikt å organisere og lede denne kampen.

CBR

Et annet av de store temaene på kongressen hadde kjenningstegnet CBR, som står for Community-Based Rehabilitation, eller på norsk: samfunnsbasert rehabilitering.

Psykologen Joy S Valdes fra Filippinene fortalte oss i sin innledning at CBR gir mennesker med psykisk utviklingshemning mulighet for et bedre liv. Hovedelementene i CBR er

- rammer, metoder og administrativ overbygning
- aktiviteter som ADL-trening, fysisk fostring, språktrening, sosialtrening osv
- personellets felles forståelse av mål og midler
- samfunnsmessig deltakelse
- mobilisering av frivillige, lokale ressurser
- informasjon og formidling
- organisering av selvhjelpsgrupper
- analyse av nasjonal og lokal handikap-politikk

Valdes la vekt på at man alltid må ha klart for seg om de programmene man initierer kan gjennomføres. For å sikre gjennomføring mente hun at man må etablere CBR-komitèer både sentralt og lokalt, man må bygge gjennomgripende nettverk, involvere lokale myndigheter, gi både materiell og moralsk stimulans til dem som deltar i programmene, - og sist, men ikke minst: - aktivitetene må være nyttige.

Hun sa at CBR ikke nødvendigvis er billig, men det er ressurseffektivt fordi det involverer så mange.

Rapports utsendte sammen med ekspedisjonssjef Fredrik Hoffmann, konsulent Ella Ghash og statssekretær Ole Jacob Frick, alle fra Sosial og helsedepartementet, i en pause under kongressen.

For oss skandinaver virket tankegangen omkring CBR fremmed, i alle fall i den forstand at dette både er et rammeverk for praktisk habiliteringsarbeid og en politisk strategi for å bedre funksjonshemmedes stilling i samfunnet. Hos oss har utgangspunktet vært at funksjonshemmede skal ha samme retter som andre, og det innebærer utløsning av offentlige ressurser.

I storparten av de landene der interesseorganisasjonene satser på CBR eksisterer ikke offentlige ressurser i vår forstand.

Man er henvist til å styrke familienes omsorgsevne, og en av måtene man kan gjøre det på er gjennom å mobilisere ressurser i nærmiljøet.

ILSMH sin offisielle politikk er at CBR skal bakes inn i alle utviklingsprogrammer som iverksettes i FN-regi.

Den norske reformen

Også Norge hadde et markant innslag på kongressen. Statssekretæren i Sosial og helsedepartementet, Ole Jacob Frick innledet om norsk lovgivning for å sikre funksjonshemmede like retter. I samme sesjon gikk Kjell Lorentzen, generalsekretær i NFPU gjennom den norske ansvarsreformen.

Begge innleggene vakte betydelig interesse. Det må være rett å trekke frem at begge de norske innlederne gjorde seg flid med å gi balanserte fremstillinger av norsk politikk, lovgivning og resultater.

Det gjør inntrykk at Kjell Lorentzen ved siden av å trekke frem NFPUs innsats også gjorde rede for LUPEs synspunkter. Og det gjør inntrykk at statssekretær Frick sier at kanskje hadde de rett som mente at vi gikk for fort frem.

At man fra henholdsvis NFPU og sosialdepartementet gir rom for denne typen nyanser i internasjonale sammenhenger kan bare oppfattes som positivt.

Parallelt med hovedsesjonene pågikk en rekke bi-sesjoner og ulike møter om en hel rekke spørsmål fra forskning om autisme via utdanningsspørsmål til endring av lovverket. Og ikke minst organiserte mennesker med psykisk utviklingshemning selv møter seg imellom.

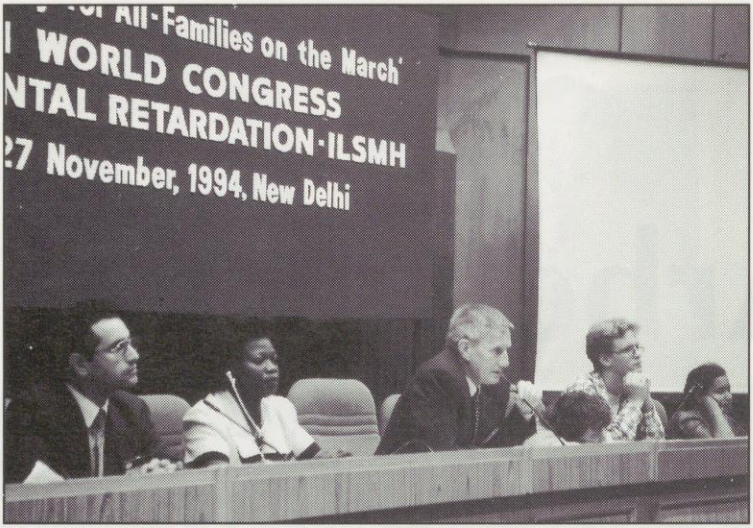
Noen av disse temaene er referert i egne artikler.

Arbeid til alle

Interessen for temaet var meget stor

Arbeid til alle er et kjent politisk slagord. Og med god grunn. Arbeid er en svært viktig faktor i menneskenes liv både som inntektskilde og som sosial faktor. I tidligere tider var arbeidet av mange oppfattet som et nødvendig onde. I våre dager, når det i de fleste land er knapphet på arbeid, oppfattes det av de fleste som et gode. Ikke minst av denne grunn er arbeid satt på dagsordenen også i sosialpolitiske sammenhenger. Også på ILSMHs verdenskongress i 1994.

I panelet satt f.v. Willy Momm ILO, representanten fra Burkina Faso, møteleder Henk Dijkstra, Nederland, Anna Strand, Sverige, (som har tatt en liten blund), hennes medhjelper og fru Vasunhara, India.

Nord-Europa innledet

Innlederne til sesjonen om arbeid kom fra Nederland, Irland, Sverige og India. Den svenske innlederen, Anna Strand er selv funksjonshemmet. Alle innlederne la særlig vekt på at arbeidet er et gode fordi det i våre kulturer er så mye annet som er bundet opp til det. Ikke minst i de europeiske landene, der man som oftest har inntekt selv om man ikke har arbeid, sier arbeidet ditt mye om din stilling i samfunnet. Du er det du arbeider med.

Arbeidslivet begrenser

I denne forbindelse er det viktig at også mennesker med psykisk utviklingshemning får mulighet til å finne sin plass på arbeidsmarkedet.

Den irske innlederen John O'Gorman hevdet at begrensningene i så måte ikke ligger hos de psykisk utviklingshemmede, men i den måten arbeidsmarkedet er organisert på. Han viste til en rekke erfaringer fra ulike land i Europa, der man på ulikt vis har forsøkt nye organisasjonsformer som har skapt muligheter for funksjonshemmede. Han var særlig opptatt av å identifisere oppgaver som det kunne være mulig for funksjonshemmede å utføre, og å finne frem til et system for å sikre at funksjonshemmede får tilbud om å utføre disse jobbene.

Han hevdet at det i så fall ikke ville være tale om noe slags veldedighet fra bedriftenes side, men at den enkelte funksjonshemmede er i stand til å levere et fullverdig produkt.

Svenske erfaringer

Svenske Anna Strand fulgte opp disse synspunktene i sitt innlegg der hun også fortalte om sin hverdag, og om hvor mye

det har betydd for hennes utvikling å ha et arbeid.

Innledningene ble fulgt opp av et panel med representanter fra Afrika, Asia og Sør-Amerika samt av innlegg fra salen. Om innlederne var samstemt om arbeidets betydning for den enkeltes utvikling og status, viste både panelinnleggene og innleggene fra salen at både oppfatninger og utviklingen på dette feltet varierer kolossalt.

Alt er mulig

En representant fra Canada ga uttrykk for at ingenting var umulig og at Canadian Association for Community Living hadde eksempler på at alle mennesker med psykisk utviklingshemning kunne utføre en hvilken som helst jobb, bare forholdene ble lagt tilstrekkelig godt til rette. Som dokumentasjon viste han en videofilm fra ulike arbeidsplasser innen handel og service. Det går likevel ikke an å si at filmen støttet utsagnene. De psykisk utviklingshemmede som var med og som uttalte seg, var alle fullt førlige, hadde meget godt talespråk, og tilsynelatende intakte sosiale evner.

Jordbruk i stor skala

Fra det afrikanske landet Burkina Faso kom en representant for APPE, eller Assosiation des Parents et Amis D'Enfants Encéphalopathes, på norsk Foreningen for foreldre og venner av hjerneskadde barn. Hun fortalte at hennes forening organiserer arbeid for 789 personer med psykisk utviklingshemning. De har opprettet 11 sentre, og disponerer til sammen 160 000 mål der barna og foreldrene sammen dyrker ulike vekster og aler opp sauer, griser og kalkuner.

Fra Egypt ble det referert at den katolske hjelpeorganisasjonen Caritas driver flere arbeidstreningssentre. Ved disse kan psykisk utviklingshemmede få grunnleggende arbeidstrening i 6 - 18 måneder. Deretter blir de utplassert i vanlig arbeid, med oppfølging fra senteret, som de også kan komme tilbake til hvis arbeidsplassen av en eller annen grunn ikke passer.

Det ble presisert at disse programmene er basert på humanitær innsats etter som de ikke har noen offentlig støtte.

Holdninger og informasjon

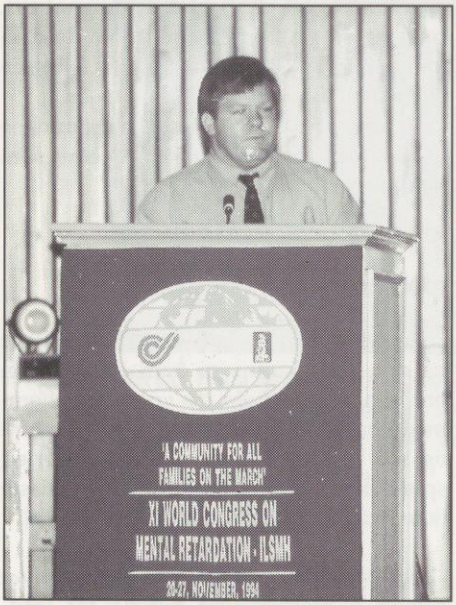
En bestyrer av en Indisk institusjon lurte på om noen kunne gi ham informasjon om hva slags arbeid de «utviklingshemmede barna» kunne utføre. Det var nemlig slik at arbeidsgivere kom til ham og spurte hva barna kunne, men han visste ikke hva han skulle svare.

Fra Burkina Faso ble det fortalt at man prøver å markedsføre varene fra jordbrukssentrene til Europa. Ikke fordi det er psykisk utviklingshemmede som har produsert dem, men fordi det er fullverdige varer.

Ligaen må sette arbeid på dagsordenen

En av de norske representantene, NFPUs Leif Rambjør, som selv er utviklingshemmet, fortalte om sin situasjon som fullverdig arbeidstaker. Han grep særlig fatt i problemet med at arbeidsmarkedet ikke ligger like godt til rette for funksjonshemmede i alle land. Han slo derfor til lyd for internasjonal solidaritet, og oppfordret til at ILSMH skulle sette arbeid for alle på dagsordenen for alvor.

Self advocates

Robert Martin fra New Zeland

Begrepet «self advocate» dukket med full tyngde opp på ILSMHs verdenskongress i november i fjor. Ordet er ikke helt umiddelbart greit på norsk. Vi forbinder advokat med rettssalen. Ordet har imidlertid latinsk opprinnelse og betyr direkte oversatt "å rope til (noen)". Da forstår vi at på utenlandsk betyr "selv advokat" en som skal rope for seg selv til noen andre. Et godt norsk begrep mangler ennå. Kanskje man kunne foreslå "egentalsmann" ?

For det er nettopp det det handler om. At noen står frem og taler sin egen sak uten å skjemmes. Ulik de mange grupper funksjonshemmede som akkurat taler sin egen sak, har mennesker med psykisk utviklingshemning alltid hatt noen andre til å tale for seg. Nå vil mange psykisk utviklingshemmede tale for seg selv.

På ILSMH-kongressen i New Delhi i november i fjor viste en del av dem at det kan de.

Kongressen var først og fremst preget av mennesker med psykisk utviklingshemnings tradisjonelle talsmenn og -kvinner, først og fremst foreldre.

Men til forskjell fra de fleste slike kongresser var det også avsatt rikelig med tid til at psykisk utviklingshemmede selv skulle komme til orde.

Dette gjenspeilte seg i at mange mennesker med psykisk utviklingshemning var innledere og paneldeltakere på mange av sesjonene. I tillegg til dette organiserte de psykisk utviklingshemmede selv egne sesjoner.

De fleste av dem hadde med personlige assistenter som kunne opptre som tolker eller formidlere.

Disse hjelperne hjalp naturligvis også til med ulike forhold rundt egenadvokatenes konferanser.

For folk som ikke har rutine på å arrangere konferanser er det i seg selv vanskelig nok. Er man i utlandet og bare kan sitt eget språk, øker vanskene. Er man i tillegg psykisk utviklingshemmet og litt sen i tankegangen, gjør ikke det heller saken lettere. Det var derfor en glede å kunne

Fire indiske egenadvokater

betrakte den glød, iver og entusiasme de psykisk utviklingshemmede arrangørene la for dagen i arbeidet. At "problemene ble til utfordringer" var her noe mer enn en floskel.

Som alltid når man prøver seg på noe nytt; det vil være en lang vei å gå før slike fora kan fungere som nyttige masker i et nettverk. Likevel er det svært positivt at noen har begynt, og det skal bli spennende å se fortsettelsen.

Om egenadvokatene selv har startvansker, ble det for en utenforstående observatør åpenbart at det har også hjelperne. De balanserer på en knivsegg mellom hjelp på den ene siden, og manipulering eller overstyring på den andre.

Mange av hjelperne var erfarne omsorgsarbeidere som hadde et bevisst og avklart forhold til jobben sin. Disse gjorde den på en profesjonell og sikker måte, i alle fall ut fra det man kunne se.

Noen var imidlertid mindre erfarne, men desto mer entusiastiske og hadde en tendens til å ville stå frem selv, i stedet for den de skulle hjelpe.

Egenadvokatene hadde våget seg på mange tema. Det største og viktigste var naturligvis det i seg selv å være egenadvokat. Utviklingshemmede Robert Martin fra New Zealand gikk på talerstolen i plenumsalen og holdt et interessant og tankevekkende foredrag. Han la særlig vekt på at når man har fått en merkelapp, er det ikke bare slik at den sitter klistret på resten av livet. Det er i tillegg slik at alle stiller helt bestemte forventninger til deg. Eller rettere, som han sa, de stiller ingen forventninger. De tror ikke at du kan noe og de tror ikke at du kan lære noe.

Robert Martin så en stor oppgave i det å stå frem og vise at psykisk utviklingshemmede både vil og kan, men at de trenger betingelser som er tilrettelagt.

Jackie Downer holder innlegg om rtetten til å være født

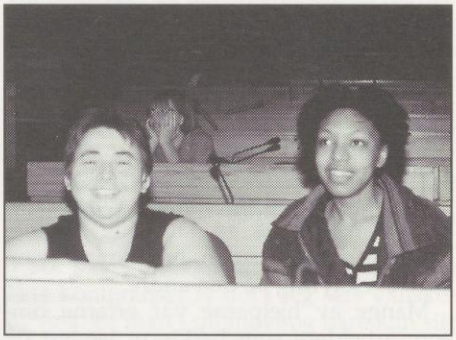
Han mente at dette må samfunnet akseptere. At det må oppfattes som et felles problem og ikke som et individuelt problem for den enkelte psykisk utviklingshemmede.

På de parallelle sesjonene som egenadvokatene styrte selv passet de godt på at overvekten av de som grep ordet var mennesker med psykisk utviklingshemning.

På en av disse sesjonene var temaet bioetikk. Med andre ord spørsmål knyttet til genforskning, fostervannsdiagnostikk og kriterier for svangerskapsavbrudd. Spørsmålene krever evne til teoretisk tenkning, og innlederen klarte ikke i utgangspunktet å være tilstrekkelig konkret til at forsamlingen forsto innholdet. I et forsøk på å klargjøre sa en av de tilstedeværende hjelperne at det hele dreide seg om hvorvidt mennesker med psykisk utviklingshemning skulle få lov til å bli født. Dette forsto alle. For mange ble det sterk kost, og en av møtelederne styrtet gråtende på dør.

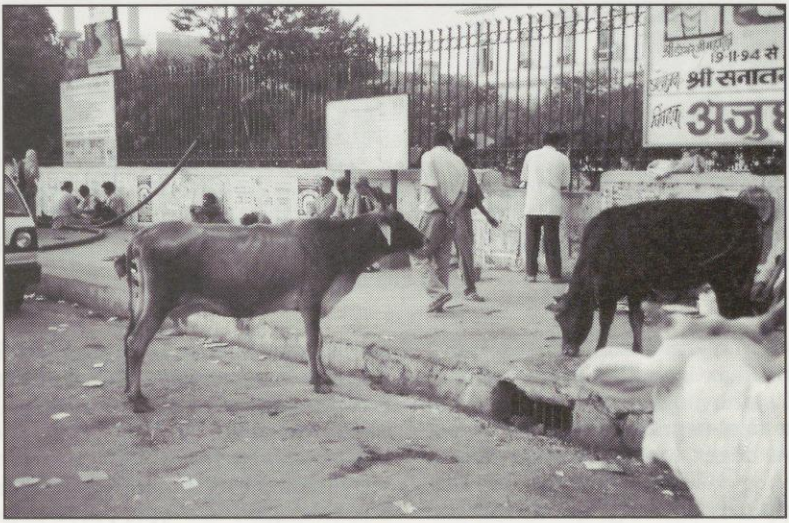
Resten av tiden gikk med til å roe situasjonen, og en kan selvsagt stille spørsmål ved å ta opp disse temaene i slike sammenhenger. Hvis det skal komme noe fornuftig og nyttig ut av det, er det ihverfall klart at ord og virkemidler må velges med omhu.

Fra noen av landene i Asia var det med egenadvokater som på møtene holdt innlegg som helt åpenbart var innlærte, og som ikke hadde noe med de aktuelle sakene å gjøre. Man kan selvsagt spørre om hensikten. Ut fra en saklig/produktiv tankegang er nok hensikten liten. Men det er nødvendig å tenke prosess. Bare det å ha tatt ordet i en celeber internasjonal forsamling vil de fleste, psykisk utviklingshemmet eller ikke, oppleve som en fjær i hatten. Og noen hatter trenger flere fjær enn andre.

To flotte egenadvokater. Carol Pein (t.v.) fra Sydney, Australia og Jackie Downer fra London, England

INDIA
– Diamanten i imperiets krone

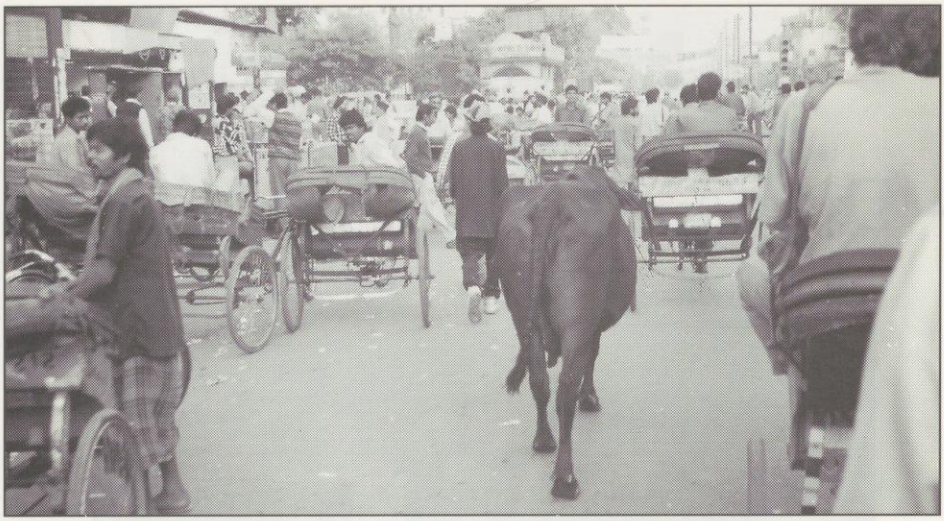
Gateliv i New Delhi

Dette var salig dronning Victorias måte å beskrive denne fantastiske nasjonen. Nå vet vi at Indias diamanter og andre rikdommer i tiden like før og like etter siste århundreskifte for en stor del forsvant til London. I dag er det ikke slik. I dag blir rikdommene i landet. Og fordelingen av dem er bedre enn den var, men for en skandinav kan det se ut som om det er langt igjen.

Likevel skal vi passe oss for å se på India med for trangsynte skandinaviske briller. Vi står overfor en nasjon med 200 ganger flere innbyggere enn Norge, med et areale som langt på vei kunne dekke hele det europeiske kontinetet og med en kultur som var vel utviklet før våre forfedre krøp ut av steinalderens huler.

Både ydmykhet og ærbødighet er påkrevet.

900 millioner mennesker er ganske mange mennesker. Den årlige økningen på 18 millioner er også ganske mange mennesker. For undertegnede ble dette det første og sterkeste inntrykket av denne store nasjonen. Alle menneskene. Over alt. I gatene. Inni og utenpå busser. I butikker. I kafèer. Og ikke minst på markedene. Ikke ett øyeblikk alene. Ikke ett øyeblikks stillhet.

Gateliv i Old Delhi

Dehli, sammensatt av Old Delhi og New Delhi har 10 millioner innbyggere. Av en så stor by, og en så stor nasjon kan man bare få et begrenset inntrykk i løpet av ti korte dager. Inntrykkene blir likevel mange, - og voldsomme, fordi det man ser og opplever er så helt anderledes enn det vi er vant med i anderledeslandet.

Amerikanerne på hotellet var bare opptatt av at Delhi er verdens mest forurensede by. Den har gått forbi både Tokyo og Mexico by. For oss som bare passerer gjennom er dette knapt noe problem. For de fastboende må det være det. De har kanskje andre og mer presserende problemer i hverdagen. En hverdag som for oss utenforstående kan virke stressende, men der vi glimtvis ser at det er vi som virkelig stresser.

I Norge er det nok med en mann (eller kvinne) for å kjøre en buss. Passasjerene innfinner seg i god tid, og på slaget på ruten kjører bussen.

I India tar det tre eller fire mann å kjøre en buss (ingen kvinner). Èn holder i rattet. Èn sørger for klar bane på venstresiden. Èn sørger for at passasjerene kommer hele inn og ut, samt at døren er åpen eller lukket alt etter behov. Og i noen tilfeller er det med èn som bare er der, uten noen annen påviselig oppgave enn å smile til passasjerene.

Men -, de kjører ikke før alle som skal være på plass er på plass. Og de har tid til å vente. Og smile. Og opptre høflig. Selv om de tilsynelatende myldrer rundt.

Så oppdager man plutselig at man puster rolig. Man har avfunnet seg med at man kommer frem når man kommer frem. Verken før eller senere. Men i grunnen kan det være det samme, for det er det ingen andre som gjør heller.

Et virkelig problem for oss skandinaver er vår prisbevissthet. Vi er plutselig i en verden der ingenting har en pris. Ikke slik å forstå at varer og tjenester ikke koster noe, men det er umulig å få rede på hva varene eller tjenestene koster.

Kanskje koster drosjeturen 20 rupees eller kanskje koster den 200 rupees. Hva vet vi, og hva vet sjåføren ? Før turen starter vet han det i alle fall ikke. Når turen er slutt er det heller ikke sikkert at han vet det. For han kan gjerne vente og kjøre oss hjem igjen, og da vil han ikke ha betaling nå. Og mye skal ikke dèt koste. Likevel

Fiskemarkedet

ser vi på ham at han synes 20 er for lite. Legger vi på til 50 synes han det òg er for lite. Legger vi på til 100 begynner han å bli fornøyd og får han 200 er det på en måte ok. Lokalkjente innfødte sier at taksten er 10. Så står vi der med et fåret smil og tenker at 200 rupees er mindre enn 50 kroner og det er mindre enn det ville ha kostet for en tilsvarende tur hjemme og ikke skal vi drive flåing av fattige sjåfører heller. - Fattigmanns trøst. Og fattigmenn er vi i dette mangfoldet og i denne mengden. Kanskje ikke på gods og gull, men på kulturell bredde og dybde.

I det store flotte konferansepalasset får vi vite at India har 20 millioner mennesker med psykisk utviklingshemning. Og at kanskje så mange som 2% av dem får en eller annen type omsorg ut over det familien kan gi. Et forsvinnende mindretall på 400 000 mennesker.

Den interessante, og problematiske siden av saken er naturligvis de 19,6 millionene som ikke har noe tilbud utenfor familien.

De får vi i praksis ikke vite noe om. De offisielle utsagnene går på at de blir tatt hånd om av familien, men vi hører også at familiene mangler ressurser, kompetanse og støtte. Og vi hører at urbaniseringen fører til at familiestrukturen er i ferd med å rakne mange steder.

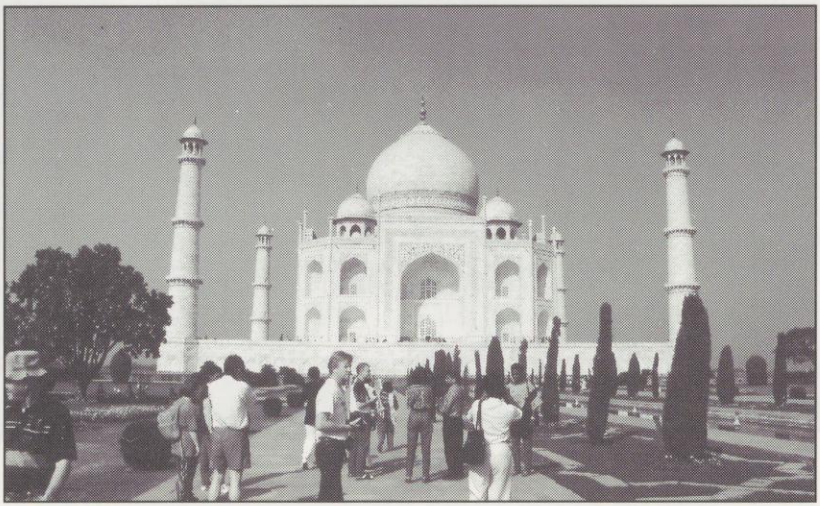
Og vi ser.

Vi ser dem på gaten.

En guttunge som står på fortauet og rugger, time etter time.

En ung mann med vannhode og skjev ryggsøyle som sitter på en refuge midt i den travleste trafikken og tigger, akkurat i høyde med eksosrøene som suser forbi i tusentall. Han sitter der når vi går tidlig om morgenen. Han sitter der når vi kommer tilbake om ettermiddagen. Og han sitter der når vi farer forbi i en drosje langt henimot midnatt.

Vi ser også babyen med det tomme blikket som ligger i armen på en ungjente som prøver å få oss til å gi henne noen rupees. De vil ikke arbeide sier guiden. Gir du dem penger havner de i en ond sirkel og blir bare mer og mer avhengige av å tigge.Vi griper oss i å undres over hvilket arbeid hun kunne få, og hvem som skulle ta seg av babyen i arbeidstiden. Guiden har ikke noe godt svar.

Deler av den norske delegasjonen ved verdens 7. vinduer, Taj Mahal i Agra

Derimot vet han det meste om den gamle bymuren som vi så vidt kan skimte ruinene av mens vi farer forbi. Den er fra trettenhundretallet, og det er ikke den eldste bymuren. For denne byen har vært rasert og gjenoppbygget syv ganger på 3000 år.

I neste øyeblikk er vi ved The Red Fort, bymuren fra syttenhundretallet, og forran den ligger Old Delhi.

En labyrint. Og et menneskehav. Et myldrende arbeids- og handelsliv som man aner har tusenårige røtter. Her er markedene ordnet etter bransjer. Teppehandlerne her, lærvarene der og vaskemaskinene der borte. Frukt får man kjøpe på dèn raden, nøtter på dèn og sigaretter på andre siden av gaten. Ved siden av mopedreparatørene holder vannselgerne til. Og ved siden av bakerne TV-handlerne.

Fiskemarkedet er minst en kilometer langt. På begge sider av den smale gaten. Her ligger fisken bokstavelig talt i dunger. Og odøren er umiskjennelig, om ikke like frisk som på Fisketorget i Bergen. Rød fisk og grønn fisk. Blå fisk og gul fisk. Og selvsagt noen vanlige grå. Men i alle størrelser. Fra 50 gram til 50 kilogram. Med nifse tenner og med kvasse pigger.

I kasser. I sekker. I tønner. I kurver -, oppe på hodet til unge gutter. Og som sagt i dunger. Innimellom lusker hunder, - og geiter, - og tripper høner. Her og der tilbereder selgerne et måltid over en primus. Fra basarbodenes bakrom kikker nyssgjerrige kvinne- og barneøyne frem. Og mellom bodene sitter de gamle. De som ikke kan arbeide lenger, og som holder frem sine blikk-kopper og ber om en rupee.

På andre siden av Old Delhi ligger nyeste New Delhi med palasser og luksusboliger som tar pusten tilogmed fra en styrtrik nordmann på statsregulativet. Motsetningene er så enorme at det svimler.

På flyet på hjemveien sier èn at det er et privilegium å kunne reise tilbake til Norge. På en måte har han rett. For oss er det et privilegium.

Fagkonferanse i Bergen
26. – 28. april 1995

RETT TIL FRIHET - STYRT FRIHET?

Rettssikkerhet og livskvalitet for mennesker med psykisk utviklingshemming.

Av interesse for:
Habiliteringstjenesten, P.P.-tjenesten, ledere, planleggere, medarbeidere og politikere i kommuner og fylkeskommuner og fylkeslegene, høgskoler og SOR's medlemsorganisasjoner.

Møtested:
Bergen Kongressenter/Bergen Hotel
Tlf. 55 23 39 62

PROGRAM

ONSDAG 26. APRIL

Møteleder: Fylkespsykiater Ingrid Lycke, Buskerud.

Kl. 11.00 **Åpning** v/ kommunaldirektør for helse- og sosiale tjenester i Bergen, **Finn Strand**

Kl. 11.20 **RETTEN TIL FRIHET**
Foredragsholder: Professor dr. med. **Per Fugelli,** institutt for sosialmedisin, Oslo

Kl. 12.30 Lunsj

Kl. 14.00 **«LIVSKVALITET» ET HONNØRORD?**
– Hva er livskvalitet?
– livskvalitet i tiltak og tjenester
– livskvalitet og funksjonshemning
– kan livskvalitet måles?
Foredragsholder: Dosent **Lars Kebbon,** Uppsala Universitet.

Forts.

ONSDAG 26. APRIL FORTS.

Kl. 15.45 Kaffe

Kl. 16.15 **LIVSKVALITET I LYS AV POLITISKE PRIORITERINGER**
Foredragsholder: Statssekretær, **Ellen Strengehagen,** Sosial- og helsedepartementet.

Kl. 18.10 Avslutning.

Kl. 19.30 **Arrangøren inviterer til en «Knas» kveld med middag, underholdning og musikk i Bergenske omgivelser.**
Aftenen inngår i pensjonsprisen for hotellets gjester.
Pris og påmelding for ikke boende - jfr. påmeldingsskjema.

TORSDAG 27. APRIL

TEMA FOR DAGEN: RETTSSIKKERHET
Møteleder: Plansjef Jan Utkilen, Bergen kommune

Kl.	Hovedinndeling
09.00	**RETTEN TIL OPPLÆRING** – hva innebærer lik rett for alle? – hva menes med fullverdig skoletilbud? **Foredragsholder:** Statssekretær **Kari Paulsrud,** Kirke,- utdannings og forskningsdep.

Parallelle sesjoner

Kl.	A: Juss Møteleder: Orvar Thorsrud	B: Praktisk omsorg Møteleder: Gunn G. Bakke	C: Faglig teori Møteleder: Per A. Ulvedal
10.00	**Organisering av tilpasset opplæring** – Individuelle lærerplaner, et rettskrav? Innleder: Prosjektleder **Håkon Askeland**	**Etablering av funksjonelle læringsmiljøer under ulike rammebetingelser** - bolig - dagtilbud - skole Innleder: Daglig leder **Turid Visnes** rektor **Guri Bøe**	**Diagnostisering av behov og forutsetninger** – spesialpedagogikk som fag og instrument Innleder: Høgskole lektor **Olav Haldorsen**

Kl. 15.45 Kaffe

Kl.	Hovedinndeling
11.15	**NÅR PERSPEKTIVET PÅ TILTAK OG TJENESTER ER RETTSSIKKERHET** **Foredragsholder:** Prof. dr. juris. Jan Fridthjof Bernt, Institutt for offentlig rett, Universitetet i Bergen.

Kl. 13.00 Lunsj

Forts.

TORSDAG 27. APRIL FORTS.

Parallelle sesjoner

Kl.	A: Juss Møteleder: Jan Utkilen	B: Praktisk omsorg Møteleder: Gunn G. Bakke	C: Faglig teori Møteleder: Per A. Ulvedal
14.00	**Bruk av tvang og makt** – Reaksjoner på høringsnotatet Innleder: **Anders Haugland** Sosial- og helse departementet	**Seksuell utfoldelse og seksuelle misbruk** – grenser - tiltak Innleder: Avd. overlege **Roy Nystad** avd. for voksenhab., Oslo	**Er strukturering av rammebetingelser og grensetting forenlig med retten til frihet?** Innleder: Sjefspsykolog **Jan skjerve**
	Vergemål – vergens/hjelpevergens funksjon – Myndighet - regelverk Innleder: Høgskolelærer **Sølvi Linde**	**Håndtering av privatøkonomi i boligen** – praktiske forholdsregler – vansker som kan oppstå – fullmakter - revisjon Innleder: Økonomileder **Liv Stene**	**Administrasjon av privatøkonomi** – inngrepskriterier Innleder: Forbundsleder Norsk Vernepleierforbund **Mariann D. Bakken**

Kl. 16.30 Kaffepause

10.00	**Rettigheter og behovsprøving** – etter sykehusloven – etter kommunehelsetjenesteloven Innleder: Advokat **Bjørn Lillebergen**	**Faglig nettverk** – innen kommunen – på tvers av nivåer Innleder: Avd. overlege **Ivar Mæhle**	**Habiliteringstjenesten - mellom barken og veden!** – den kommunale helsetjenestens oppfatning – Habiliteringstjenestens legitimeringsgrunnlag Innleder: Forsker **Willy Lichtwarck**

Kl.	Oppsummering av dagen
18.00	**RETTSIKKERHET - REALITET ELLER FLOSKEL** Journalist **Gunnar Wiederstrøm,** Bergensavisen.

OBS! STUDENTER

SOR inviterer studenter til å delta på hele eller deler av konferansen til sterkt reduserte priser:

Konferanseavgift: 1. dag: kr. 250,- (ordinært kr. 550,-)
2. dag: kr. 300,- (ordinært kr. 650,-)
3. dag: kr. 200,- (ordinært kr. 400,-)
Samtlige dager: kr. 600,- (ordinært kr. 1600,-)

Mat til rimelige priser kan fåes kjøpt i kantina på kongressenteret

FREDAG 28. APRIL:

Møteleder: Sjefsplanlegger i Bergen kommune, Tor Visnes

Kl. 09.00 **DIAGNOSTISERING AV DEMENS HOS PSYKISK UTVIKLINGSHEMMEDE**
– hva gjør vi når diagnosen er stilt?
– resultat av prosjektarbeid - ny viten

Foredragsholder: Psykolog **Knut Ove Solberg,** Avd. for voksenhabilitering i Oslo.

Kl. 10.00 **TILTAK OG TJENESTER FOR PSYKISK UTVIKLINGSHEMMEDE MED DEMENS**
– problemstillinger som følge av aldring
– internasjonalt arbeid på feltet

Foredragsholder: Fagkonsulent **Inge Ovesen,** Avd. for voksenhabilitering i Oslo.

Kl. 11.00 **PSYKISK UTVIKLINGSHEMMING OG HJERNEFORSKNING. NYE UTFORDRINGER**
Foredragsholder: Professor dr. philos **Håkan Sundberg,** Universitetet i Bergen.

Kl. 12.00 Avslutning v/direktør **Gunnar Brekke,** Habiliteringstjenesten i Hordaland.

Vi forebeholder oss rett til endringer i programmet.

Nordisk Forbund Psykisk Utviklingshemming (NFPU)

arrangerer den 20. de Kongress på ÅLAND
6. - 10. juni 1995
under mottoet:

«LIVSKVALITET – ett gott liv tilsammans»

NFPU-95 ÅLAND

Endelig Kongressprogram m/påmeldingsblankett, reise- og oppholdsutgifter, trykkes i disse dager og fåes ved henvendelse til SOR's sekretariat Tlf.: 38 09 41 70 Fax.: 38 09 41 73

Kongressen åpnes 7. juni med innbudte hovedtalere, sentrale aktører i nordisk sammenheng.

Kongressen vil blant annet omfatte temaer:
Kommunikasjon - opplæring - arbeide - rettigheter - rettssikkerhet - søskenforhold - familie - aldring.
Sosialpolitiske forelesninger holdes alle dager.
Forøvrig er det lagt opp til et fyldig kulturprogram.

Parallellt med kongressen avvikles en prekongress for psykisk utviklingshemmede med hovedtittel **«VÅR RÄTT AT BESTEMMA.»**

Kongressen avsluttes fredag 9. juni.
Turistprogram for lørdag 10. juni.

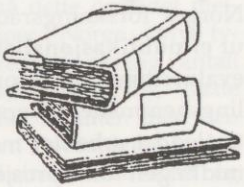
Vi kan opplyse at 600 deltagere allerede er forhåndspåmeldt til kongressen.

SOR's sekretariat står til disposisjon for ytterligere opplysninger.

Klipp fra

MIN NYE HVERDAG

BOKNYTT

Bok om helserett

«Helserettslige emner» er tittelen på ei nokså ny bok fra Ad Notham Gyldendal. Forfatterne er de to kjente juristene Asbjørn Kjønstad og Aslak Syse. Boka tar for seg sentrale emner innen tre hovedområder av helseretten: Retten til helsehjelp, rettsforholdet mellom pasienten og helsearbeideren og rettslig regulering overfor spesielle pasientgrupper. Sentarle spørsmål er blant annet: Hvilken rett har pasientene til helsehjelp etter kommunehelsetjenesteloven. Sykehusloven og ventelisteforskriftene? Hva ligger i kravet om informert samtykke? Hvilke plikter har helsepersonellet til å overholde taushet? Hva ligger i kravet om informert samtykke? *Boka tar også for seg utviklingshemmedes rettigheter i det norske samfunn.* Boka bygger på tidligere arbeider av forfatterne. Alle arbeidene er ajourført, bearbeidet og tilpasset helheten i denne nye boka. ISBN 82-417-0417-8, forfattere Asbjørn Kjønstad og Aslak Syse, 219 sider, pris 248 kroner.
Ad Notam Gyldendal 1994.

«Storsamfunnet kan ikke fraskrive seg ansvaret for - om så gjennom lovregulering - å beskytte en svak utsatt gruppe mennesker mot andres utnyttig av forstandshandikap. Etter mitt syn er det heller ikke ønskelig - eller mulig - å ikke gi en gruppe med store bistandsbehov visse særrettigheter i forhold til ulike velferdsgoder, særlig der det foreligger konkurranse om knappe ressurser. Psykisk utviklingshemmedes forstandshandikap kan aldri bli rettslig irrelevant. Men det ligger store juridiske utfordringer i å finne fram til reguleringsformer som ikke - i ordets negative betydning - virker dikriminerende overfor eller som på en annen måte krenker psykisk utviklingshemmede selvbestemmelsesrett og integritet.»

Fra Asbjørn Kjønstad og Aslak Syse sin bok «Helserettslige emner», Ad Notam Gyldendal 1994.

Klipp fra

Nyttig oversikt

Norges forskningsråd har nylig gitt ut ei **publikasjonsliste** som omfatter evalueringen av reformen for utviklingshemmede. Oversikten er et viktig ledd i arbeidet med å bedre formidlingen om prosjekter og forskningsresultater. **Publikasjonsliste** er på i alt åtte sider. Her omtales ulike prosjekter, bøker, rapporter, notater og liknende som er resultater av oppdraget Forskningsrådet har fra SHD om å evaluere reformen. I tillegg inneholder **publikasjonslista** aktuelle navn, adresser og telefonnumre. Dette gjør det enkelt for leseren å søke mer informasjon. **Publikasjonslista** er *gratis* og kan bestilles hos Forskningsrådet ved konsulent Inger Rolland på telefon 22 03 74 13 eller fax 22 03 74 09

SOR-konferanse om rettssikkerhet

«Rett til frihet - styrt frihet? - rettssikkerhet og livskvalitet for mennesker psykisk utviklingshemming» er tittelen på fagkonferansen som Samordningsrådet (SOR) arrangerer i Bergen 26. - 28. april 1995. Sosial- og helsedepartementets lovforslag om tvang og maktbruk og eldre utviklingshemmede med demens, er noen av de meget aktuelle og interessante sakene som blir tatt opp på konferansen. Noen temaer: Retten til frihet ved professor dr. med Per Fugelli, «Livskvalitet» - et honnørord? ved dosent Lars Kebbon, Livskvalitet i lys av politiske prioriteringer ved statssekretær i SHD Ellen Strengehagen og Om å mestre dagens krav ved professor i psykiatri Atle Roness. Den andre dagen er i sin helhet satt av til temaet rettssikkerhet. Her blir det to hovedinnledninger og flere paralelle sesjoner. Den første delen av dagen er viet retten til opplæring, mens den andre delen tar for seg en rekke ulike problemstillinger knyttet til tiltak og rettssikkerhet ved bl.a. professor i offentlig rett JanFridthjof Bernt. Reaksjoner på høringsnotatet om tvang er bare ett av i alt ni deltemaer. Den siste dagen er konsentrert om utviklingshemmede og demens. Prosjektleder Inge Ovesen i prosjektet «Downs syndrom og utvikling av demens » er en av flere foredragsholdere, (se egen omtale). Han tar for seg temaet tiltak og tjenester for utviklingshemmede med demens. *Påmeldingsfrist er 13. mars 1995.* Nærmere opplysninger og *gratis* program hos Tormod Mjaaseth i SOR på telefon 38 09 41 70 eller på fax 38 09 41 73.

Klipp fra

Egen rapport

«45 år og dement? - en undersøkelse om mennesker med Downs syndrom og demens» er tittelen på rapporten som er gitt ut etter prosjektet **«Downs syndrom og utvikling».** Rapporten er skrevet av prosjektleder Inge Ovesen. Han har siden 1993 vært fagkonsulent ved Avdeling for voksenhabilitering ved Ullevål sykehus i Oslo. Ovesen har sosiologisk og statsvitenskapelig bakgrunn. I rapporten tar han opp vesentlige spørsmål om aldring og utviklingshemming. Rapporten bygger på en undersøkelse som er gjennomført i regi av voksenhabiliteringen ved Ullevål sykehus. Rapporten er utgitt som et ledd i *Sosial- og helsedepartementets Utviklingsprogram om aldersdemens.* Rapport nr. 12. 72 sider, pris 75 kroner. INFO-banken 1994. Den kan bestilles hos INFO-banken på telefon 33 33 25 66 eller på fax 33 33 21 53.

Ny bulletin

Prosjektet **«Downs syndrom og utvikling av demens»,** satser *offensivt* på informasjon. Prosjektet utgir nå sin egen bulletin. **BAM; bulletin om aldring og mental retardasjon.** De som er med i prosjektet har registrert stort interesse for temaet.

- Reformen for utviklingshemmede har ført til at stadig flere deler av tjenesteapparetet må forholde seg til problemstillinger rundt aldring og utviklingshemming, sier prosjektansvarlig og redaktør for BAM, Inge Ovesen. Formålet med bulletinen er å stimulere interessen for temaet i ulike fagmiljøer. Prosjektet håper også på å kunne utvikle et nettverk, og at det på sikt kan bli et mer formalisert samarbeid på dette området mellom ulike fagmiljøer i Norge. - Mye tyder på at vi kan vente en økning i antall eldre med utviklingshemming. Dette henger blant annet sammen med den generelle økningen i levealderen for befolkningen, medisinske framskritt og forbedringer av levekårene for utviklingshemmede, sier Ovesen som arbeider ved Voksehabiliteringsenheten i Oslo. Redaksjonen i BAM består i tillegg til Ovesen av Roy Nystad, Knut Ove Solberg og Aase-Marit Nygård.

Bulletinen utgis med støtte fra INFO-banken - Landsdekkende informasjonsbank om alderdemens ved Granli senter i Vestfold. Bulletinen er *gratis* og kan bestilles hos INFO-banken. Telefon og faxnummer i notisen over.

Mykje frivillig innsats

Størstedelen av verksemda ved dei 319 eldresentra her i landet er basert på frivillig innsats særlig av kvinner over 67 år. Meir enn 8.600 personar gjer ein frivillig og uløna innsats ved eldresentra. Gjennomsnittleg vert dette 27 hjelparar per senter.

Tre av fem eldresenter er drivne av kommunen. Resten står dei frivillige organisasjonane for. Ved utgangen av 1993 var det meir enn 118.400 personar som brukte eldresentra, viser tal frå Statistisk sentralbyrå (NPK)

200 millioner kroner ekstra til reformen

Stortinget bevilget rett før jul 200 millioner kroner ekstra til å gjennomføre reformen for utviklingshemmede. Flertallet i finanskomiteen har i sin salderingsinnstilling pekt på at antallet hjemmeboende utviklingshemmede er høyere enn det man tidligere forutsatte. Komiteen mener det bør tas hensyn til dette ved fordelingen av pengene. Komiteen viser også til at det er enkelte kommuner som kan ha «hjemmeboende og spesielt omsorgskrevende pasienter». Denne formuleringen gir muligheter for ulike tolkninger. Etter det vi forstår er det opp til politisk ledelse i Sosial- og helsedepartementet å velge hvordan pengene til sjuende og sist skal brukes. Det er aktuelt å vurdere om de 200 millioner kroner skal legges inn som innsatsmidler og/eller styrkningsmidler. Departementet bestemmer seg trolig i løpet av siste halvdel av januar. Før salderingsdebatten lå det 110 millioner nye kroner inne på budsjettet til reformen. Komiteen er også kjent med at det er noen ulike synspunkter på hvor mye penger det er behov for i 1995. Dette må Regjeringen avklare i samarbeid med kommunene og brukerorganisasjonene slik at en endelig oversikt og bevilling kan legges fram i revidert nasjonalbudsjett.

Overgrep opp i spørretimen

– Det er aktuelt å styrke opplæringen av utviklingshemmede, både når det gjelder å utvikle evner til å sette grenser for seg selv og når det gjelder kunnskap om hvor grensen går for hva som normalt blir akseptert i ulike situasjoner, sa sosialminister Hill-Marta Solberg i Stortingets spørretime nylig.

Hun svarte på spørsmål fra Valgerd Svarstad Haugland (Krf). Haugland ville ha svar på hvordan overgrep mellom utviklingshemmede kunne unngås. Bakgrunnen for spørsmålet var at to personer var blitt siktet for å ha voldtatt og utnyttet en kvinne med Downs syndrom. Overgrepet fant sted i kvinnens bolig. Sosialministeren viste til at det lukkede HVPU-systemet hadde skjult klare overgrep. Med integreringen i kommunene er forholdene rundt utviklingshemmede blitt mer åpne og gjennomsiktige. Derfor ligger forholdene bedre til rette for at omgivelsene kan oppdage og hindre overgrep, sa Solberg. Men, la hun til, reformen innebærer for mange også et mer selvstendig og dermed mindre kontrolert liv. - Utviklingshemmede kan i likhet med andre i samfunnet bli utsatt for overgrep. Også for utviklingshemmede er det politiet og rettsapparatet som skal ivareta den enkeltes rettssikkerhet, sa Solberg, som mente at det selv med streng kontroll ikke ville være mulig å sikre utviklingshemmede helt mot overgrep. – Det viktigste er å sørge for at de som gir tjenester har kjennskap til den enkeltes evne til å ta vare på seg selv, og at de har kunnskap om når og i tilfelle hvordan det skal gripes inn, sa Solberg.

HVEM ØNSKER IKKE Å VÆRE OPPDATERT?

RAPPORT

- *Har aktuelt fagstoff – også knyttet til ansvarsreformen!*
- *Bringer reportasjer fra inn- og utland!*
- *Presenterer frivillige aktiviteter fra nærmiljø og lokalsamfunn!*

TEGN ABONNEMENT NÅ OG DU VIL BLI OPPDATERT FOR EN RIMLIG PRIS.

Årsabonnement for '95 koster bare 100 kroner!

ÅRS-KONFERANSEN 1995 18.-20. OKTOBER PÅ OLRUD HOTEL, HAMAR

KONFERANSEN VIL HANDLE OM

ANSVARSREFORMEN

STATUS VED UTGANGEN AV REFORMPERIODEN.
ER GODENE LIKT FORDELT?
STRATEGIER FOR OPPFØLGING OG VIDEREFØRING.

Brønnøysund Elektriske A/S
Salhus
8900 BRØNNØYSUND
Tlf. 75 02 18 33

Hans Einås
Dronningensg 48
8500 NARVIK
Tlf. 76 94 22 00

Astra Norge AS
Boks 1
1471 SKÅRER
Tlf. 67 90 15 90
Fax. 67 90 08 78

Esso **Aass Varme og Energi AS**
Boks 425, 3001 DRAMMEN
Tlf. 32 89 37 00

Kåre Bråthen Regnskapskontor
Torvg 1
3770 KRAGERØ
Tlf. 35 98 00 65

Fiskeredskap A/S
Strandg 164
9690 HAVØYSUND
Tlf. 78 42 36 25

Sarpsborg og Omegns Boligbyggelag
St Marieg 47
1706 SARPSBORG
Tlf. 69 15 52 22

Frisørkjelleren
Gate 1 nr 11
6700 MÅLØY
Tlf. 57 85 00 53

Berg og Idd Regnskapslag
Rødsv 46
1781 HALDEN
Tlf. 69 18 62 22

Firdakraft L/L
Boks 53
6860 SANDANE
Tlf. 57 86 60 55

Eidsberg Kommune
1850 MYSEN
Tlf. 69 89 14 33

Drammen Kinematografer
Engene 1, 3015 DRAMMEN
Tlf. 32 80 61 20

Bergshav AS
Hasseldalen
4890 GRIMSTAD
Tlf. 37 04 42 22

Flexi-Pack AS
Kvalrossv 28
4085 HUNDVÅG
Tlf. 51 54 86 65

Sørum Kommune
Rådhuset
1920 SØRUMSAND
Tlf. 63 82 62 22

Firdaposten
Markeg 65, 6900 FLORØ
Tlf. 57 74 00 00
Fax. 57 74 00 20
Mobil 94 62 17 37

Buskerud Bilsenter A/S
Kjellstad, 3400 LIER
Tlf. 32 84 60 99
Fax. 32 84 60 45

Eintrøa-Produkter
Gildheimsv 3
7044 TRONDHEIM
Tlf. 73 91 90 65

Pronova Biopolymer AS
Boks 494 Strømsø
3002 DRAMMEN
Tlf. 32 83 73 00
Fax. 32 83 34 88

Plassen Frukt og Tobakk
Chr Hvidtspl 1
3200 SANDEFJORD
Tlf. 33 46 80 14

Bergheims Dagligvare
9343 LANGHAMN
Tlf. 77 18 71 74

Fjellbu Landhandleri a/S
2923 TISLEIDALEN
Tlf. 61 36 40 15

Gumpens Auto Øst A/S
Skibåsen 1
4636 KRISTIANSAND
Tlf. 38 04 30 77

Bjørkelangen Apotek
1940 BJØRKELANGEN
Tlf. 63 85 60 30

Berg-Kragerø Museum
Lovisenbergv 45
3770 KRAGERØ
Tlf. 35 98 14 53

Fiskernes Salgslag
Boks 21
4891 GRIMSTAD
Tlf. 37 04 02 01

Interplan A/S
V Strandg 49
4612 KRISTIANSAND
Tlf. 38 07 00 50

Nordbohus
Boks 189
5801 SOGNDAL
Tlf. 57 67 23 44

Berg-Hansen Reisebureau Kr.sand A/S
Boks 2214 Posebyen
4602 KRISTIANSAND
Tlf. 38 02 05 55

Jan Cato Alstergren
Kaffeg 51
2270 FLISA
Tlf. 62 95 14 09

Falk & Halvorsen A/S Elektrisk
Rådhusg 22
3015 DRAMMEN
Tlf. 32 83 48 97
Fax. 32 89 48 86

Kjekshus Rørleggermester
Bekkeg 7, 3046 DRAMMEN
Tlf. 32 83 02 77
Mobil 94 46 10 71

Jon Berg
Boks 3084 Lade
7002 TRONDHEIM
Tlf. 73 52 16 75

Fjellkårstad Rammeverksted
6795 BLAKSÆTER
Tlf. 57 87 55 03
Mobil 94 62 76 29

ROGALAND FYLKESKOMMUNE
Boks 130, 4001 STAVANGER
Tlf. 51 51 66 00 Fax. 51 51 67 97

Auto Transport Service A/S
Boks 525, 3002 DRAMMEN
Tlf. 32 83 44 65

Fjærholmen Familiecamping
Fjærholmv
3132 HUSØYSUND
Tlf. 33 38 51 43

Narvesen A/S
Bertrand Narvesensv 2
Boks 6125
0602 ETTERSTAD OSLO
Tlf. 22 57 30 10 Fax. 22 68 53 47

Evenes Kommune
8533 BOGEN I OFOTEN
Tlf. 77 08 42 70/ 77 08 43 00

Fjære Økonomi & Regnskap
Smidsrødv 6
3120 TØNSBERG
Tlf. 33 32 13 60

Faktum Forlag A/S
Boks 6700
0130 ST. OLAVS PL. OSLO
Tlf. 22 11 02 04
Fax. 22 11 21 60

Søndre Land Kommune
2860 HOV
Tlf. 61 12 20 00
Fax. 61 12 33 80

Sortland Reisebyrå
Boks 23
8401 SORTLAND
Tlf. 76 12 24 00

Leif Engesnes
Tordenskioldsg 6
7012 TRONDHEIM
Tlf. 73 52 42 19

Fefor Best Western Hotel
2640 VINSTRA
Tlf. 61 29 00 99
Fax. 61 29 17 60

Ørsta Stålindustri A/S
6150 ØRSTA
Tlf. 70 06 65 50

SABA Mölnlycke Boks 410, 3101 TØNSBERG Tlf. 33 37 56 00 Fax. 33 32 71 77	**Gavehuset** Kjøpmannsg 27 7500 STJØRDAL Tlf. 74 82 52 93	*Tannlege* **Ove Eriksson** Storg 86 2600 LILLEHAMMER Tlf. 61 25 31 30	**Fokus Bank A/S** Innherradsv 59 A 7001 TRONDHEIM Tlf. 72 88 20 11/ 72 88 95 40
Apotek Skjervøy Strandv 45 9180 SKJERVØY Tlf. 77 76 00 13	**Owens-Corning A/S** Veløyv 1 3234 SANDEFJORD Tlf. 33 44 91 00 Fax. 33 47 42 20	**MEGA Trafikkskole A/S** Nessev 2 B 9400 HARSTAD Tlf. 77 07 04 70	**Haglebu Skisenter** 3359 EGGEDAL Tlf. 32 71 33 26 Fax. 32 71 33 36
Gjøvik Stenindustri Valdresv 5, 2800 GJØVIK Tlf. 61 17 13 74	*Bygg- og Tømrermester* **Rangar Mjåland** Nordre Hovedgårdsv 28 4621 KRISTIANSAND Tlf. 38 01 39 21 Mobil 94 29 45 18	**Bragernes Apotek** Nedre Storg 3 3015 DRAMMEN Tlf. 32 83 72 95 Fax. 32 83 80 71	**Volvo Personbiler Norge AS** Boks 1, 1411 KOLBOTN Tlf. 66 81 85 00 Fax. 66 81 85 22 Mobil 94 22 25 62
G. Myhren Bilradio A/S Haslev 5 0571 OSLO Tlf. 22 38 01 61	**Brødr Holm A/S** Boks 42, 8430 MYRE Tlf. 76 13 39 33 Fax. 76 13 41 18	**Loftesnes Pensjonat A/S** Boks 146 5801 SOGNDAL Tlf. 57 67 15 77	**Farge & Rekvisita A/S** Bedriftsv 68 3735 SKIEN Tlf. 35 59 91 70 Mobil 94 18 18 57
Midt-Gudbrandsdal Energiverk A/S Strandg 39, 2640 VINSTRA Tlf. 61 29 02 00	**Skipsregnskap A/S** Fosnavåg 6090 FOSNAVÅG Tlf. 70 08 87 68 Fax. 70 08 88 14	*Den norske Bank* Stranden 21 0250 OSLO Tlf. 22 48 10 50 22 94 99 53 Fax. 22 48 18 99 *Markedsavdelingen avd. Oslo, Akershus*	**Råbekken Auto A/S** Dikev 1 1611 FREDRIKSTAD Tlf. 69 33 73 00
Royal Park Restaurant A/S Kirkeg 48 7600 LEVANGER Tlf. 74 08 87 17			**Sogn Avis** 5842 LEIKANGER Tlf. 57 65 30 22
Haug og Bru-Haug Camping Kirkebøv 3560 HEMSEDAL Tlf. 32 06 05 25/ 32 06 05 84	**Tenvig A/S** Boks 854 0104 SENTRUM OSLO Tlf. 22 33 04 40 Fax. 22 33 22 90	**R. Kjeldsberg A/S Bodø** Boks 454, 8001 BODØ Tlf. 75 58 20 89 Mobil 94 89 38 84	**A B C - Økonomistyring A/S** Holmen 1 9750 HONNINGSVÅG Tlf. 78 47 29 77
Snopy A/S Boks 72 9301 FINNSNES Tlf. 77 84 06 56		**Cubus** Stasjonsbakken 4 3600 KONGSBERG Tlf. 32 73 29 53	**Vestfold Arbeiderparti** Samfunnshuset 3116 TØNSBERG Tlf. 33 31 14 48
Spidsberg Frukt og Tobakk 2630 RINGEBU Tlf. 61 28 03 70	**Ishavet's Gull & Sølv A/S** Kongensg 1 9900 KIRKENES Tlf. 78 99 15 76 Fax. 78 99 11 59	**Kongsvinger Asfalt AS** Boks 804 Vennersberg 2201 KONGSVINGER Tlf. 62 81 99 77 Mobil 94 18 50 08	**Blomsterkjellaren** 6880 STRYN Tlf. 57 87 15 11/ 57 87 78 00
Jernbanegata 15 A/S v/ Terje Mathiasen Glommeng 2 2200 KONGSVINGER Tlf. 62 81 59 97	**Terra Maskiner A/S** Boks 24 3185 SKOPPUM Tlf. 33 07 02 01 Fax. 33 07 08 88	**Norclean Industrier A/S** Boks 2033 3239 SANDEFJORD Tlf. 33 47 06 01	**Kaffehuset Friele A/S** Midtunhaugen 6 5050 NESTTUN Tlf. 55 10 22 00 Fax. 55 10 14 90
Lillerønning Snekkerifabrikk A/S Kotsøy 7494 SINGSÅS Tlf. 72 43 54 29	*Tannlege* **Ove Larsen Hagerup** Veglo 1 6800 FØRDE Tlf. 57 82 15 96	**Narvik Interiør A/S** Parkhallene 8500 NARVIK Tlf. 76 94 61 80 *Kjøkken, Bad og Garderobe*	**Skaane Pukkverk A/S** Aasen 3180 NYKIRKE Tlf. 33 07 85 70
Storvik Salong Sjøg 6, 8006 BODØ Tlf. 75 52 16 84	**Røste og Olsen Bilverksted** Kreftingsg 37 3045 DRAMMEN Tlf. 32 89 30 08	**Amitech A/S** Øverhagaen 8 7460 RØROS Tlf. 72 41 18 11	HORTEN FARVEHANDEL Torget 1, 3181 HORTEN Tlf. 33 04 10 03 Fax. 33 04 10 36

Esso Norge A/S
Boks 350, 0212 SKØYEN OSLO
Drammensv 149, 0277 OSLO
Tlf. 22 66 30 30
Fax. 22 66 37 37

Halvorsbøle Konferansehotell
3520 JEVNAKER
Tlf. 61 31 29 00
Fax. 61 31 51 26

ASVO Rakkestad AS
Boks 72
1890 RAKKESTAD
Tlf. 69 22 34 34

Miltronic A/S
Boks 25
3408 TRANBY
Tlf. 32 85 03 80

Siemens A/S
Boks 253
6801 FØRDE
Tlf. 57 82 16 02

Brumunddal Shellservice A/S
Boks 330
2381 BRUMUNDDAL
Tlf. 62 34 09 99

Slemmestad Ur & Optik A/S
Rortunet
3470 SLEMMESTAD
Tlf. 31 28 29 54

Gilde
– det kjennes på smaken

Røed's Trevare A/S
Boks 253
3201 SANDEFJORD
Tlf. 33 46 40 31

Helge R. Olsen & Sønn A/S
Verkseier Furulundsv 5
0668 OSLO
Tlf. 22 30 43 90
Fax. 22 30 05 51

Horten Standard A/S
Storg 1/3
3183 HORTEN
Tlf. 33 04 16 26

Johan Jørgen Berg
Dronningensg 28
8006 BODØ
Tlf. 75 52 53 65

Larvik Audio Video Service A/S
Boks 641 Nanset
3252 LARVIK
Tlf. 33 11 72 11

Nor Dan Vinduer
4460 MOI
Tlf. 51 40 13 00

Enhjørningen Restauranter
Bryggen, 5003 BERGEN
Tlf. 55 32 79 19
Fax. 55 32 70 83

Bardøla Høyfjellshotell A/S
Bardølav
3580 GEILO
Tlf. 32 09 04 00/ 22 41 08 26

Johnson Metall A/S
Boks 54
3340 ÅMOT
Tlf. 32 78 05 55

Terje's Bud og Varetransport
Dammyr 14
1605 FREDRIKSTAD
Tlf. 69 31 93 39
Fax. 69 31 90 20

Mester-Tak AS
Pir II 13 B
7010 TRONDHEIM
Tlf. 73 51 11 95
Mobil 94 65 66 20

G-Sport Hønefoss A/S
Kong Ringsg 1/ Hønefoss-senteret
3500 HØNEFOSS
Tlf. 32 12 11 88

Frog Trio-Sveis A/S
Boks 1168
3501 HØNEFOSS
Tlf. 32 13 12 25

Sogn Gravferdshjelp A/S
Gaupne
5820 GAUPNE
Tlf. 57 68 14 77

Finny Reker A/S
Sletta
4420 ÅNA-SIRA
Tlf. 38 37 42 00

Hallingdal Kraftnett
3580 GEILO
Tlf. 32 08 84 25
Fax. 32 09 13 05
Mobil 94 33 25 95

United European Car Carriers (Norway)
Boks 265, 4891 GRIMSTAD
Tlf. 37 04 90 00 Fax. 37 04 45 63

Hotel Tollboden A/S
Tollbug 43
3044 DRAMMEN
Tlf. 32 89 10 90

Jernhanssen A/S
Boks 234
3901 PORSGRUNN
Tlf. 35 55 01 00
Fax. 35 55 01 20

ABB Industri AS
Boks 6540
0501 RODELØKKA OSLO
Tlf. 22 35 90 00

Aasen Listhøvleri
Evenrødv 108
1615 FREDRIKSTAD
Tlf. 69 39 07 35

Gullsmed
Bjerkaas A/S
Havneg 25
9400 HARSTAD
Tlf. 77 06 26 24

Grong Bilservice A/S
Mediå
7870 GRONG
Tlf. 74 33 11 40

ANONYM GIVER

Modum, Sigdal og Krødsherad Gjensidige
Boks 58
3370 VIKERSUND
Tlf. 32 78 79 66

Sparebanken Nord-Norge
Boks 120, 9401 HARSTAD
Tlf. 77 01 30 00
Fax. 77 06 39 85

Agderposten A/S
Boks 8
4801 ARENDAL
Tlf. 37 00 37 00

E. Karstensen Fiskeoppdrett A/S
6927 BATALDEN
Tlf. 57 74 54 44

Kjell Horgen
Lyngv 1
3055 KROKSTADELVA
Tlf. 32 87 82 20
Mobil 94 20 67 12/ 94 33 21 58

Byggmakker
Rjukan Jern og Bygg
Svaddev 143, 3660 RJUKAN
Tlf. 35 09 41 44

Teknisk Bureau & Dahl A/S
Boks 3320 Grønnåsen
9003 TROMSØ
Tlf. 77 67 02 22
Fax. 77 67 02 22

N K B Regnskap A/S
Malmøg 7
0566 OSLO
Tlf. 22 71 77 77

Christian Vik Varehuset i Vadheim
5930 VADHEIM
Tlf. 57 71 47 16

Silver Plast A/S
Nerland
6410 MIDSUND
Tlf. 71 27 82 22

Sande Papermill A/S
Boks 130
3070 SANDE I VESTFOLD
Tlf. 33 77 90 10
Fax. 33 77 92 62

Garntangen Kiosk og Gatekjøkken A/S
Garntangen, 3530 RØYSE
Tlf. 32 15 91 58
Mobil 94 17 96 67

SKIEN KOMMUNE
Tlf. 35 58 10 00
Fax. 35 58 12 97

Breivik & Co A/S
Bontelabo 2
5003 BERGEN
Tlf. 55 31 58 80
Fax. 55 31 02 45

Jernbanestasjon NSB Steinkjer
7700 STEINKJER
Tlf. 74 16 15 22
Fax. 74 16 12 18

Drangedal og Tørdal Sparebank
Strandg 8
3750 DRANGEDAL
Tlf. 35 99 64 00

G. Sørensen A/S
Storg 73
8900 BRØNNØYSUND
Tlf. 75 02 00 77

TENA
SABA Mölnlycke
Synerurprodukter
Boks 6227
0603 ETTERSTAD OSLO
Tlf. 22 19 63 10
Fax. 22 19 05 51

ABB Installasjon AS Austevoll
5394 KOLBEINSVIK
Tlf. 56 18 43 00
Fax. 56 18 41 79

Nodolf Vei
Granåsv 1 A, 7048 TRONDHEIM
Tlf. 73 91 85 04
Fax. 73 91 85 08

Møller Lørenskog A/S
Kloppav 20
1472 FJELLHAMAR
Tlf. 67 97 25 60
Fax. 67 97 05 22

Solheim Appartement
3593 USTAOSET
Tlf. 32 09 31 59

Erik Holmen Lås og Nøkkelservice
Pellyg 32
1706 SARPSBORG
Tlf. 69 15 47 05

Fotomiljø A/S
Boks 2004
4602 KRISTIANSAND
Tlf. 38 02 64 90

Bildeler Steinkjer A/S
Ølveg 24
7700 STEINKJER
Tlf. 74 16 99 92

Aurland Land og Fjord Service A/S
Rygjakyrkja
5745 AURLAND
Tlf. 57 63 32 35

Statens Landbruksbank
Bankg 9/11
9001 TROMSØ
Tlf. 77 68 10 95
Fax. 77 68 96 58

Sunnfjord Elektrisitetsverk
Boks 123
6801 FØRDE
Tlf. 57 82 15 88

Forsand Sandkompani A/S
4110 FORSAND
Tlf. 51 70 37 74

B & S Asfalt A/S
Evenrødv 22
1711 SARPSBORG
Tlf. 69 14 68 50
Mobil 94 31 46 06

Hallingstuene
Geilov
3580 GEILO
Tlf. 32 09 12 50

Haugesund Taxisentral
Karmsundg Flotmyr
5500 HAUGESUND
Tlf. 52 71 35 55
Mobil 94 61 87 11

Best Friend A/S
Boks 238
3420 LIERSKOGEN
Tlf. 32 85 17 65
Fax. 32 85 26 01

Drammen Kommune
Nedre Storg 3
3008 DRAMMEN KOM.
Tlf. 32 80 68 00
Fax. 32 80 66 59

Partrederiet Mjånes
9640 KVALFJORD
Tlf. 78 43 86 47
Mobil 94 89 55 78
Sightseeing og fisketurer på Altefjorden

R R Marin Service A/S
Boks 419
3191 HORTEN
Tlf. 33 04 55 58

Riis Glassindustri A/S
Jarlev 8
7041 TRONDHEIM
Tlf. 73 92 90 10

Hitra Kommune
7240 FILLAN
Tlf. 72 44 11 00
Fax. 72 44 15 03

Fragåt Farve og Miljø A/S
3350 PRESTFOSS
Tlf. 32 71 04 77
Mobil 94 34 40 27

Regnskap & Økonomi as
Skipperg 21
4611 KRISTIANSAND
Tlf. 38 02 12 96

Beckers Farvesenter
Ringv 5
9300 FINNSNES
Tlf. 77 84 03 23

Domus
Boks 264
6801 FØRDE
Tlf. 57 82 10 66

Jægtvik Maskin og Transport
Steiro, 8862 ALSTAHAUG
Tlf. 75 04 53 83
Mobil 94 86 65 63

Grimstad Auto Senter
Boks 327
4891 GRIMSTAD
Tlf. 37 04 06 68

Hiv & Aids Konsulent i Nordland
Biskop Kroghsg 15, 8017 BODØ
Tlf. 75 53 43 58 Fax. 75 53 41 11
Åpent
Hverdager 09.00-15.00
Onsdager 18.00-20.00

Møller-grupppen AS
Frysjav 31 B
0883 OSLO
Tlf. 22 95 34 90
Fax. 22 23 15 03

Johs E. Sæther A/S
Hagev 22, 3170 SEM
Tlf. 33 33 23 00
Mobil 94 28 10 38

Hans Haugen A/S
Boks 125 Vågsbygd
4602 KRISTIANSAND
Tlf. 38 01 14 11

NORDLAND FISKERIFAGSKOLE
Risaksla 25
8372 GRAVDAL
Tlf. 76 08 08 55
Fax. 76 08 19 40

Eid Elektro A/S
Øyane 12
6770 NORDFJORDEID
Tlf. 57 86 09 60

Maritime Montering
6815 BYGSTAD
Tlf. 57 71 72 50
Fax. 57 71 74 52
Mobil 94 56 83 35

Ringnes Farris Larvik
Boks 2082, 3255 LARVIK
Tlf. 33 12 20 00
Fax. 33 11 56 11
Mobil 94 28 26 20

Svaneapoteket
Boks 1103, 8006 BODØ
Tlf. 75 52 47 34
Fax. 75 52 66 50

Adax Fabrikker
Myhresg 1
3060 SVELVIK
Tlf. 33 77 25 01

Håkon Ljosland Bilforretning A/S
Boks 176, 3601 KONGSBERG
Tlf. 32 76 52 47
Fax. 32 76 58 62

Knutsen O A S Shipping A/S Møllerv 6 5500 HAUGESUND Tlf. 52 71 30 00 Fax. 52 71 29 45	**Stuene Cafe & Restaurant A/S** Boks 282 8301 SVOLVÆR Tlf. 76 07 26 40	**Folkets Hus A/S** Storg 9 6400 MOLDE Tlf. 71 25 31 68	**Naps Norway A/S** Boks 96 0516 RISLØKKA OSLO Tlf. 22 72 30 12
T S Electro Engineering A/S Boks 1240 Krokemoa 3201 SANDEFJORD Tlf. 33 47 91 20	**Simonsen & Slang A/S** Boks 295 0212 SKØYEN OSLO Drammensv 126 0277 OSLO Tlf. 22 43 40 40	**Fagerlund Handel** 2880 NORD-TORPA Tlf. 61 11 95 51	**Byggmakker Zeiner** Storg 2 B 3110 TØNSBERG Tlf. 33 31 17 17
Gran Trykkeri 2750 GRAN Tlf. 61 33 11 46	- Vår energi til din tjeneste! AAK Boks 190, 4801 ARENDAL Tlf. 37 02 59 40	**Bil og Tilhenger A/S** Verksv 2 B 7700 STEINKJER Tlf. 74 16 51 55	**Hjelle Bakeri og Konditori A/S** Boks 518 6801 FØRDE Tlf. 57 72 01 03
Bosviks Elektriske Strandg 7 3750 DRANGEDAL Tlf. 35 99 64 15	**A/S Mosvolds Rederi** Jochum Lundspl 6 4550 FARSUND Tlf. 38 39 06 22 Fax. 38 39 06 22	**Eiker Fabrikker A/S** Boks 43 3053 STEINBERG Tlf. 32 87 64 90	**Lillesands Sparebank** Storg 10 4790 LILLESAND Tlf. 37 27 06 66 Fax. 37 27 21 36
Bien Apoteket Holbergsg 8 3718 SKIEN Tlf. 35 52 40 80	**Defa Eltech A/S** Blingsmov 30 3540 NESBYEN Tlf. 32 07 12 50 Mobil 94 33 86 85	**Bygningslageret A/S** Storg 218 1742 KLAVESTADHAUGEN Tlf. 69 16 35 02	
Seilmaker Roald Solvang Skjæløy Onsøy 1626 MANSTAD Tlf. 69 33 33 11	**Fosen Komm Kraftlag** 7160 BJUGN Tlf. 72 52 04 20	**Karlsen's Bilpleiesenter** Værftsg 10, 1511 MOSS Tlf. 69 27 23 11 Mobil 94 47 15 25	**IKEA A/S** Boks 63 1361 BILLINGSTAD Tlf. 66 98 50 00 Fax. 66 98 50 70
Hasco Bil A/S Ø Eikerv 126 3048 DRAMMEN Tlf. 32 83 30 90	**Harvest-93** Prinsesseg 2 A, 3724 SKIEN Tlf. 35 52 45 41 *Brukthandel innen Litteratur og Musikk.*	**Etne Sparebank** Boks 4, 5590 ETNE Tlf. 53 75 68 62/ 53 75 64 00	**Hordaland Fylkeskommune** Lars Hillesg 22 5020 BERGEN Tlf. 55 23 90 00 Fax. 55 23 90 09
Asker Eiendomssenter AS Strøket 9 1370 ASKER Tlf. 66 78 00 00	**Bjørvik Malerservice A/S** Boks 53 3201 SANDEFJORD Tlf. 33 46 17 10	**Bygg-Plan** Boks 11 8475 STRAUMSJØEN Tlf. 76 13 84 66 Mobil 94 89 27 66	
Erling Solberg Narumsv 5 3430 SPIKKESTAD Tlf. 31 28 48 39	**Handelstrykk A/S** Salsg 41 9600 HAMMERFEST Tlf. 78 41 14 18 Fax. 78 41 35 41	**Nomi Bok og Papir** Kongensg 26 7011 TRONDHEIM Tlf. 73 51 44 40 *Godt utvalg i Litteratur, Musikk, Kontor og Hobby.*	Norske Skog Storg 7, 1771 HALDEN Tlf. 69 17 40 00 Mobil 94 28 81 81
RS Naturmedisinsk Senter Storg 155 3915 PORSGRUNN Tlf. 35 55 53 40	**Fischer Klær AS** Dronningensg 42 8500 NARVIK Tlf. 76 94 14 56	**Rasmussen & Strand A/S** Drammensv 130 C 0277 OSLO Tlf. 22 56 27 20 Fax. 22 56 25 10	**Skandi Regnskap AS** Dronningensg 66 7012 TRONDHEIM Tlf. 73 52 57 68
Block Watne A/S Seljev 12 1611 FREDRIKSTAD Tlf. 69 33 75 11	**Håkon Steen Hansen Blikk A/S** Kilg 34, 3217 SANDEFJORD Tlf. 33 46 78 20 Fax. 33 46 14 57 Mobil 94 31 93 33	*Advokat* **Sigurd A. Refvik** Storg 59 A 8200 FAUSKE Tlf. 75 64 53 55	**Elas A/S** Melkev, 7650 VERDAL Tlf. 74 07 85 77 Fax. 74 07 68 65
Kviteseid Betong A/S 3850 KVITESEID Tlf. 35 05 34 25 Fax. 35 05 32 07	**Luster Sparebank** Boks 143 5820 GAUPNE Tlf. 57 68 12 00	**Bilsenteret A/S** Boks 64 5801 SOGNDAL Tlf. 57 67 23 33	**ABB Installasjon AS** Tunev 2 1710 SARPSBORG Tlf. 69 14 21 11

Cubus
Langg 19
3080 HOLMESTRAND
Tlf. 33 05 10 78

Aker Elektro A/S
Hamnev
7650 VERDAL
Tlf. 74 07 40 00

P. Arvesen Eftf
Lervik
1626 MANSTAD
Tlf. 69 33 31 72

Odd Welde
4250 KOPERVIK
Tlf. 52 85 26 11
Statsautoriserte Revisorer og Revisjonskontor

Vingelen Innkjøpslag A/L
2540 TOLGA
Tlf. 62 49 44 01

Hamax AS
Postuttak
1601 FREDRIKSTAD
Tlf. 69 34 00 33

A/S Ello
Bytesteinen 1
6500 KRISTIANDSUND N
Tlf. 71 58 24 11
Fax. 71 58 28 17

Havly Fiskarheim
Havneg 31
9990 BÅTSFJORD
Tlf. 78 98 42 05
Café/Overnattingsteder

Norsk Salgssentral Troms og Finnmark A/S
Boks 151, 9250 BARDU
Tlf. 77 18 13 38

Airlift A/S
Bringeland
6815 BYGSTAD
Tlf. 57 71 88 30

Brekke Industrier A/S
Øysand
7083 LEINSTRAND
Tlf. 72 87 12 55

Pusnes A/S
Boks 102
4818 FÆRVIK
Tlf. 37 08 73 00

A. Mustorp
Svenskeg 13
1776 HALDEN
Tlf. 69 18 14 51

Curly Damefrisør
Bankg 5
9008 TROMSØ
Tlf. 77 65 55 77

Kervel Fabrikken
Boks 5
3701 SKIEN
Tlf. 35 50 25 00
Fax. 35 50 25 01

Førde Vulk A/S
Boks 80
6801 FØRDE
Tlf. 57 82 16 00

Comma Data Service AS
Boks 2113
9005 TROMSØ
Tlf. 77 68 09 00

Malemestrene
Brødrene Brendmo A/S
Prof Kohtsv 109
1320 STABEKK
Tlf. 67 12 48 14

Frislid Konfeksjon A/S
Boks 34
6770 NORDFJORDEID
Tlf. 57 86 00 22

Olav Haugestøl A/S
Boks 18
3800 BØ I TELEMARK
Tlf. 35 95 00 22

Anders Utkilen Rederi A/S
Komediebakken 11
5010 BERGEN
Tlf. 55 90 20 50
Fax. 55 90 20 34

Villmarksmessen
Østrev 69
1315 NESØYA
Tlf. 66 98 11 03

Olav Arnstad
7620 SKOGN
Tlf. 74 09 60 54
Mobil 94 78 85 69
Transportforretninger

Bilsenter A/S
Falkenstenv 31
3189 HORTEN
Tlf. 33 04 30 02

Cafe Henrik
Lundeg 6
3724 SKIEN
Tlf. 35 52 36 70

Charles Birkely
Veiskiftet 28
9050 STORSTEINNES
Tlf. 77 72 00 40

Kilen Antirust
Kileng 20
3117 TØNSBERG
Tlf. 33 31 67 32

Bærum Kommune
1300 SANDVIKA
Tlf. 67 57 40 50
Fax. 67 57 47 15

Bøndernes Regnskapskontor A/S
2436 VÅLER I SOLØR
Tlf. 62 42 01 13

SEV. DAHL
Sev Dahl & Co A/S i td
Kronprinsesse Marthaspl 1
0160 OSLO
Tlf. 22 41 68 30

BB Trafikkskole
Konnerudg 6
3045 DRAMMEN
Tlf. 32 89 63 00
Mobil 94 33 73 31

Tor Findsrud's Handelsgartneri
3420 LIERSKOGEN
Tlf. 32 85 08 60

Trygve Brovold A/S
Storg 25
2310 STANGE
Tlf. 62 57 14 12

Halden Kommune
Storg 8
1750 HALDEN
Tlf. 69 17 45 00
Fax. 69 18 00 58

Safe Motor A/S
Olav Schousv 6
0572 OSLO
Tlf. 22 35 10 80

Fjordane Reisebyrå
Boks 103
6801 FØRDE
Tlf. 57 82 16 66

Båtbygg A/S
Kapellneset
6710 RAUDEBERG
Tlf. 57 85 51 04

Plannja A/S
Østensjøv 9
0661 OSLO
Tlf. 22 65 02 00
Fax. 22 65 98 90

Frank's Skipssmie
Midtv
1458 FJELLSTRAND
Tlf. 66 91 85 46

Tore Hansen Skyssbåter
8980 VEGA
Tlf. 75 03 51 33
Mobil 94 81 27 73

Mi-To A/S
Hovedg 23
4900 TVEDESTRAND
Tlf. 37 16 32 10

Skiens Såpefabrikk A/S
Asbjørnsensg 11
3725 SKIEN
Tlf. 35 52 10 00

Delta Electronics A/S
Boks 88, 3195 BORRE
Tlf. 33 08 22 97

Moen Slip AS
7970 KOLVEREID
Tlf. 74 39 54 22

DrammensBanken Skoger Sparebank
Boks 2250 Strømsø
3003 DRAMMEN
Tlf. 32 83 80 80

Rørleggermester
Helge Thomassen
Ø Løding
8050 TVERLANDET
Tlf. 75 53 22 30
Mobil 94 81 04 78

Stadsbygd Sparebank
Stadsbygd
7105 STADSBYGD
Tlf. 73 85 51 76
Mobil 94 73 90 91

M C G A/S
Boks 55
4801 ARENDAL
Tlf. 37 02 43 40
Fax. 37 02 34 33

Borre-Tak A/S
Storg 92, 3182 HORTEN
Tlf. 33 04 32 00/33 33 40 71

Gravferdshjelp for Vågsøy
Almenningen
6718 DEKNEPOLLEN
Tlf. 57 85 48 38
Mobil 94 50 32 24/94 48 72 25

Vågsøy Røde Kors
Boks 180, 6700 MÅLØY
Tlf. 57 85 12 63
Ambulansetjeneste, hjelpekorps og besøkstjeneste.
Kontaktperson: Leif Arne Refvik, tlf. pr. 57 85 55 52, mobnr 94 54 83 85

Flesberg Kommune
3620 FLESBERG
Tlf. 32 76 22 30
Fax. 32 76 22 25

Bodø Sildoljefabrikk A/S
Boks 1760 Bodin
8017 BODØ
Tlf. 75 58 30 30

Bryne Rør A/S
Skuleg 9, 4340 BRYNE
Tlf. 51 48 11 22

A. Nilsens Bilservice
Tornerudv 35
1800 ASKIM
Tlf. 69 88 15 70

Ludvik Gravråk
Krengnesbakken
7096 KVÅL
Tlf. 72 85 23 38
Mobil 94 65 50 91

Bekkevold E og L
Norderhovsg 15
3500 HØNEFOSS
Tlf. 32 12 40 05

Bil & Båtsenteret A/S
Boks 1130
8801 SANDNESSJØEN
Tlf. 75 04 13 88

Rasmussens Transport
Vik
7844 SØRFLATANGER
Tlf. 74 28 87 75
Mobil 94 73 72 46

Birger Brandtzæg
7950 ABELVÆR
Tlf. 74 39 77 35

Bien Apoteket
Storg 4, 3500 HØNEFOSS
Tlf. 32 12 11 55

Ide & Regnskap
Boks 1126 Jeløy
1501 MOSS
Tlf. 69 27 57 58

Fylkessjukehuset i Volda
Kløvertunv 1
6100 VOLDA
Tlf. 70 07 69 12

Rakel Skauen
Daniel Leegaardsg 3
1607 FREDRIKSTAD
Tlf. 69 31 55 52

Fluffy Frisørsalong
V Strandv 4, 3482 TOFTE
Tlf. 32 79 49 90

Byggspesialisten A/S
Sømnav 139
8900 BRØNNØYSUND
Tlf. 75 02 23 35

AdmiTec A/S
Boks 241
3201 SANDEFJORD
Tlf. 33 47 03 20
Fax. 33 47 05 45

Aker Stord A/S
5400 STORD
Tlf. 53 41 80 00

Eiendomssikring A/S
Boks 51
0614 ALNABRU OSLO
Tlf. 22 32 81 00
Mobil 22 32 55 20

Barentsmat AS
Grunnes 1
9975 GAMVIK
Tlf. 78 49 61 00

Diesel-Elektro A/S
Boks 156
6800 FØRDE
Tlf. 57 82 21 77
Fax. 57 82 09 75

Damefrisør
E. Helgestad & Co
3570 ÅL
Tlf. 32 08 10 07

Drivetek A/S
Hystadv 165
3230 SANDEFJORD
Tlf. 33 45 95 50
Fax. 33 45 94 04
Mobil 94 15 62 81

ANONYM STØTTE

Dimitri A/S
Boks 344
9301 FINNSNES
Tlf. 77 84 11 66

JOTUN
Boks 2021, 3201 SANDEFJORD
Tlf. 33 45 70 00 Fax. 33 45 72 42

Djupvik Bil og Transport
Gurskøy
6080 GURSKØY
Tlf. 70 08 30 65

Lommedalsbussen A/S
Lommedalsv 299
1350 LOMMEDALEN
Tlf. 67 56 13 01

Abacon AS
Boks 77, Ringeriksveien 189
1313 VØYENENGA
Tlf. 67 13 22 03
Regnskapskontor

H Glass A/S
Ringv 1
3080 HOLMESTRAND
Tlf. 33 05 14 59

Hof Kommune
Hofslundv 5, 3090 HOF
Tlf. 33 05 81 70

Nye Hotel Barents AS
Boks 13, 9951 VARDØ
Tlf. 78 98 77 61
Fax. 78 98 83 97

Ferdigmat A/S
Holmen 6
4800 ARENDAL
Tlf. 37 01 51 66

Askim Karosseri og Anitrust
Rakkestadv 11, 1800 ASKIM
Tlf. 69 88 52 75

Sør-Odal Kommune
Berggården
2100 SKARNES
Tlf. 62 96 83 00

Det Beste AS
Boks 34
0212 SKØYEN OSLO
Tlf. 22 50 56 50

Ørnulf Hasla
4690 VALLE
Tlf. 37 93 73 80

K N Asfalt A/S
Rørkoll, 3160 STOKKE
Tlf. 33 33 67 11

Tromsregnskap A/S
Boks 272
9001 TROMSØ
Tlf. 77 65 65 00

Stiftelsen Svalstuen
Liagardane, 3550 GOL
Tlf. 32 07 54 99

Støtt våre annonsører!

SOR's FAGKONFERANSE 26.-28. APRIL -95, BERGEN HOTEL

Konferanseavgift: Kr. 1600.-

Opphold, kost: Full pensjon for deltakere som bor på hotellet.
Enkeltrom kr. 1895,-. Dobbeltrom kr.1495,-.

De som ikke bor på hotellet kan få kjøpt lunsjbillett konferansedagen, Kr. 150,-.

Registrering/Betaling: Påmeldingsskjema sendes til Berg-Hansen Reisebureau, Postboks 56, 4601 Kristiansand S.
Du vil motta regning for konferanseavgift / opphold og bekreftelse på din påmelding fra Berg-Hansen Reisebureau. - Konferanseavgift / opphold **MÅ** betales **i henhold til forfallsdato.**

Avbestilling: Ved avbestilling refunderes innbetalt beløp ÷ et beløp på kr. 150,-. Ved avbestilling senere enn 10 dager før arrangementet, må konferanseavgift betales.

PÅMELDINGSFRIST: 13. MARS 1995.

Vennligst notér fristen. - Etteranmeldte vil bli tildelt plass så langt det er mulig.

Opplysninger om konferansen rettes til:
Berg-Hansen Reisebureau,Kristiansand. Tlf. 38 02 05 55 - Telefax 38 02 08 87.

BESTILLING AV FLYBILLETTER:
Deltakere som reiser med fly til Bergen kan tilbys 35% rabatt med Braathens SAFE og SAS. Billetter må bestilles hos Berg-Hansen Reisebureau i Kristiansand.

Avreise fra ..... dato.....kl.....

Retur ..... dato.....kl.....

OBS: DET ER VIKTIG AT PÅMELDINGS-SKJEMAET BLIR KORREKT UTFYLT.
VENNLIGST BRUK STORE BOKSTAVER.

«RETT TIL FRIHET - STYRT FRIHET?» - 26.-28. APRIL 1995 I BERGEN.

☐ Student og ønsker å delta på hele konferansen ☐
1. dag ☐
2. dag ☐
3. dag ☐

☐ Ja, jeg ønsker overnatting.

☐ Nei, jeg ønsker ikke overnatting.

For ikke boende:

☐ Ja takk, jeg ønsker å delta på middagen onsdag kveld. Pris kr. 220,-.

Navn:..... **Tittel:** .....

Arbeidssted:..... **Tlf.:**.....

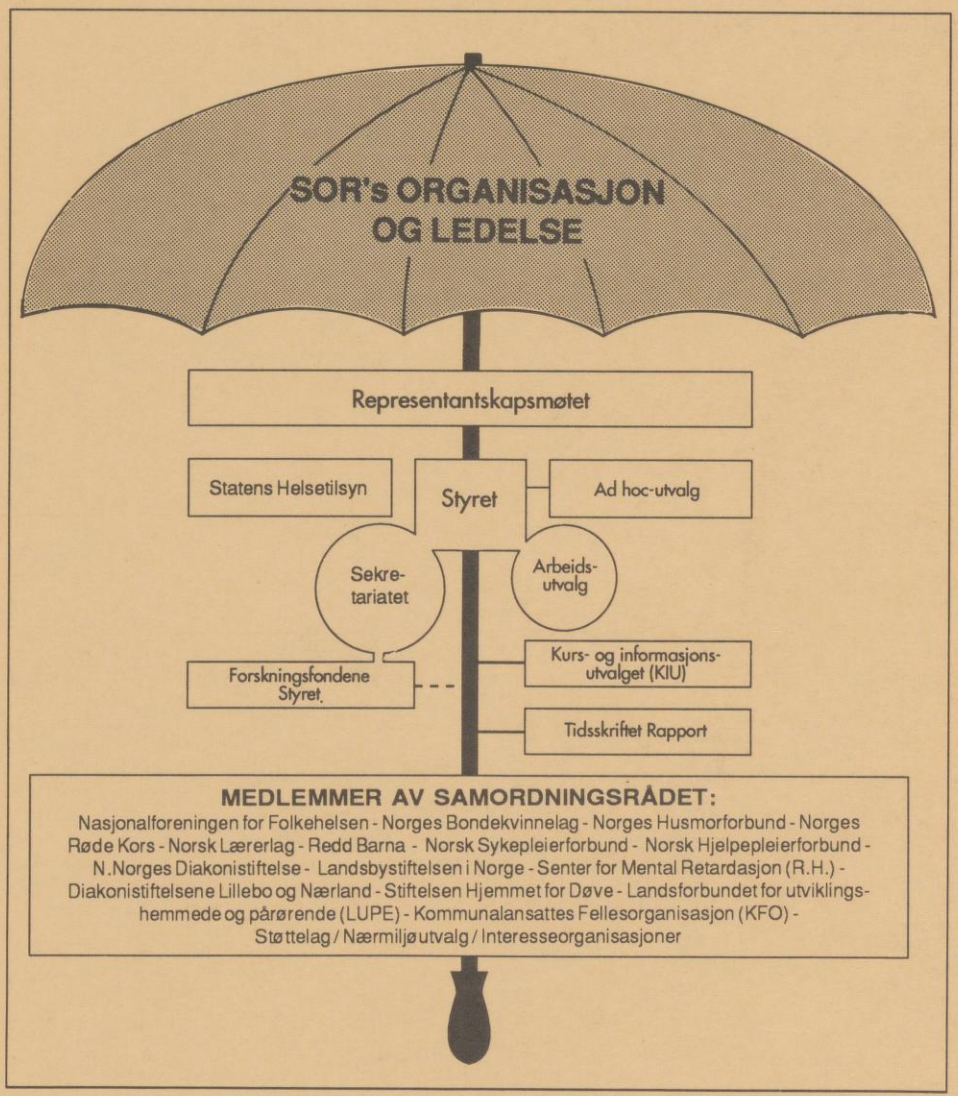
Postadr. arb.sted: .....

Postnr./sted:.....

Ønsket romtype:.....

Blad i postabonnement

Returadresse:
RAPPORT
Postboks 98
3570 Ål

Holmestrand Handelstrykkeri as - Tlf. 33 05 12 71 - Fax 33 05 28 94